

PAPER DETAILS

TITLE: Son Dönem Osmanli Sözlüklerinde İnsan Niteleyicileri

AUTHORS: Rümeysa DOĞAN

PAGES: 668-716

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/784329>

Son Dönem Osmanlı Sözlüklerinde İnsan Niteleyicileri¹

Rümeysa DOĞAN²

Özet

Dünya tarihi boyunca sürekli bir gelişme ve değişmeye sahne olan medeniyet aslında onu oluşturan insan genelinde kadın ve erkek figürlerince bugünlere gelmiştir. Bu durum Türk kültüründe de aynı mecrada cereyan etmiş ve sosyal rollerin, gündelik hayattaki görevlerin çeşitli oranlarda paylaşımı ile toplumdaki gelişmelerin ana etkenlerinden biri olmuştur. Kültürün oluşturucusu, yaşatıcısı ve aktarıcısı olarak dilde de insan kavramı etrafında ister istemez zamanla çeşitli niteleyiciler oluşmaya ve kullanılmaya başlamıştır. Niteleyiciler aslında varlıkların özelliklerini ortaya koysalar da toplum nezdinde nitelenen varlığın yerini, konumunu, algılanış biçimini de belirlemeye yardımcı işaretler içerirler. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde kaleme alınmış başlıca sözlükler söz varlığı bakımından taranarak Osmanlı Devleti özelinde Türk toplumunda kadına, erkeğe, çocuğa ve genel olarak toplumu oluşturan bireylere hangi açılardan bakıldığı, onları karşılamak üzere hangi niteleyicilerin kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece 19. yüzyıl Osmanlısında bireylerin toplumda üstlendikleri roller, birbirlerine bakış açıları niteleyici sözcükler açısından değerlendirilerek geçmişten günümüze kadar devamlılık arz eden değerler tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Son Dönem Osmanlı Sözlükleri, Lehce-i Osmânî, Kâmûs-ı Türkî, İnsan Niteleyicileri, Sosyal Roller.

Human Qualifiers in the Late Ottoman Period Dictionaries

Abstract

Civilization, which has been a constant development and change throughout the history of the world, has come to this day by male and female figures. This situation has also taken place in Turkish culture and has been one of the main factors of the social developments and the sharing of tasks in daily life in various proportions. In the language as the creator and the transponder of culture, various qualifiers have started to be formed and used around the human concept in time. Although qualifiers actually reveal the characteristics of the assets, they contain signs to help determine the location, location, and perception of the entity, which is defined in the community. When the history of civilization is taken into consideration, it is seen that this history is formed as a result of the struggle between men and women. It is known that the Turkish states, which have been established throughout history, are as effective as men and women even in the management level. However, there have been some changes in the roles of women due to the influence of different cultural circles and geographies. After the established life, especially in the area of Islamic culture, the woman lost her characteristic of warrior and gradually became more passive in society. With the influence of Western civilization, women's rights were advocated in literature, then in society, and women advanced in front of men in every sense and had equal rights with men. In this study, two dictionaries, which we think have an important place in Ottoman lexicography, were scanned in order to determine the qualifiers used about people.

Key Words: Late Ottoman Period Dictionaries, Lehce-i Osmânî, Kâmûs-ı Türkî, Human Qualifiers, Social Roles.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun medeniyet tarihi göz önünde bulundurulduğunda bu tarihin kadın ve erkeğin birlikte mücadelesi sonucu oluştuğu görülmektedir (Muhammethacı, 2001: 713). Tarih

¹ Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulmuş bildiridir.

² Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans 4. sınıf öğrencisi, eposta: doganrumeysa680@gmail.com

boyunca da kurulan Türk devletlerinde yönetim kademesinde dahi erkekler kadar kadınların da etkili olduğu bilinmektedir. Ancak zaman içinde girilen farklı kültür çevrelerinin ve coğrafyaların etkisiyle kadınların toplumsal hayattaki rollerinde de bir takım değişiklikler olmuştur. Yaşanılan medeniyet çevrelerine göre kadınlar İslamiyet'ten önce göçebe hayat içinde ordu millet anlayışıyla at binip kılıç kuşanmış, savaşçı özelliği ile de toplumda ön planda olmuştur. Yerleşik hayata geçildikten sonra ise özellikle İslami kültür çevresinde kadın, savaşçı özelliğini kaybetmiş ve yavaş yavaş toplumda daha pasif bir konuma gelmiştir. Batı medeniyetinin etkisi ile önce edebiyatta, sonra toplum hayatında kadının hakları savunulmuş ve kadın her anlamda erkeklerin yanı başında ilerlemiş ve erkeklerle eşit haklara sahip olmuştur (Kaplan, 1995: 51). Geçirdiği birçok değişim evresine rağmen Türk toplum hayatında kadın ve erkeğin bir araya gelmesiyle meşru bir zeminde oluşan aile, her zaman kutsal sayılmış, toplumun mutluluğu ve gücü onu meydana getiren ailelerin mutluluğuna bağlanmış, kadın da eş ve anne vasıfları ile ailenin vazgeçilmez unsuru, erkeğin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Birçok savaşa ve göçe rağmen Türklerin yüzyıllar boyunca ayakta kalmaları da Türk toplumunun sağlam bir aile temeline dayanmasına bağlanmıştır (Gündüz, 2012: 130, 140, 145).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Kelimeler dilin anlamlı ya da görevli en küçük birimleridir (Ergin, 2002: 95). İnsanın dünyayı algılamasında ve düşüncelerini sistemleştirmesinde kelimeler en temel yapı taşlarıdır. Bu sebeple dille ilgili yapılan çalışmalar bu kavram üzerinden yürütülmüştür. Söz varlığının temelini oluşturan kelimeler, bir kültürün yapısını aktarmaları ve toplumsal bakış açısını göstermeleri sebebiyle sözlük çalışmalarının temelinde yer almaktadır. Bu bağlamda kadınlar, erkekler, çocuklar ve her iki cinsiyette ortak olarak kullanılan niteleyiciler, o toplumun kültürü etrafında yapılmış olan sözlüklerde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada insanlar hakkında kullanılan niteleyicileri tespit etmek amacı ile son dönem Osmanlı sözlükçülüğünde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz iki sözlük taranmıştır. Sözlüklerden ilki "LO" şeklinde kısaltılacak olan Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî* adlı eseridir. *Lehce-i Osmânî*, Türkçe kelimelere yer vermesiyle kendinden sonra bu şekilde hazırlanacak olan sözlüklerin öncüsü olma özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Eser, *Arapça Farsça Olmayan Kelimeler*, *Arapça Farsça Olan Elfâz-ı Osmâniyye* bölümleri olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. *Lehce-i Osmânî*'nin diğer bir önemli özelliği de deyim ve atasözlerine yer vermesidir. Eser, 1890'da yapılan ikinci baskısı esas alınarak Recep Toparlı tarafından Latin harflerine aktarılmış daha sonra da bugünkü Türk alfabesine göre sıralanmıştır. Eserin aslına bağlı kalınarak iki bölüm hâlinde düzenlenen çalışmada her bölümün sonuna o bölümle ilgili Arap alfabesine göre yapılan kelime dizinleri eklenerek sözlüğün daha kullanışlı bir biçime girmesi sağlanmıştır. Taradığımız ikinci sözlük ise "KT"

Doğan, R.

şeklinde kısaltılacak olan Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türki*'sidir. *Kâmûs-ı Türki*, Türkçeden Türkçeye bir sözlüktür. Şemseddin Sami, kelimenin kökenine bakmadan Türkçe konuşma dilinde kullanılan bütün kelimeleri ister Arapça, ister Farsça, isterse de batı dillerinden olsun ayırım yapmaksızın hepsini Türkçe olarak kabul edip sözlüğüne almıştır. Ancak kelimeleri açıklarken Türkçeye hangi dilden geçtiği hakkında bilgiler vermiştir.

Ayrıca makalede her iki sözlükten tespit edilen kelimeler, öncelikli olarak dört başlık altında cinsiyet ayrımına, her iki cinsiyete, çocuklara ve akraba bağlarına yönelik kullanılan niteleyiciler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu dört ana başlıktan her biri, kendi içinde farklı vasıflar taşıyan iyi-kötü, olumlu-olumsuz, iç görünüş-dış görünüş şeklinde alfabetik şekilde tasnif edilmiştir. Tespit edilen kelimeler insanlara yönelik olduğu için böylece Türk toplumunun kültürü, cinsiyetlere bakış açısı, sosyal yaşamı, siyaseti, ekonomisi ve edebiyatıyla ilgili çıkarımlar yapabilmek daha da kolaylaşmaktadır.

3. İNCELEME

3. Kadınlar İçin Kullanılan Niteleyiciler

3.1. Kadınların Karakterine Yönelik Olumlu Niteleyiciler

3.1.1. İyi Huy

Muhadderât: İsmetli hatunlar (LO, 734).

Perdeli: Irzlı, namushu, afif: Perdeli kadın (KT, 276).

3.1.2. Çalışkanlık/Hamaratlık

Anız Biçerde: Hamarat (LO, 18).

Hamarat: Becerikli, elinden iş gelir, cerbezeli: Hamarat kadın (KT, 438).

3.2. Kadınların Karakterine Yönelik Olumsuz Niteleyiciler

Acuze: Dargın, hilebaz, hain, ihtiyar karı (LO, 5).

Alüfte: Alışık, aşüfte (LO, 547).

Alüfte: Alüftegan, aşk ve sevdadan şeyda, mecnun olan, aşüfte: namussuz karı, fahişe (KT, 49).

Aşüfte: Delişmen, baştan çıkmış, azıtmış, ismetsiz, serasime, âşık, meftun (LO, 553).

Aşüfte: Meftun, şeydâ, çıldırırcasına âşık, açık meşrepli, oynak, namusu meşkûk karı (KT, 36).

Cadı: Mezardan çıkan gûl, kara koncolos, vampir, cadı, sehhâr, bed-lika, bed-hu, koca karı, kulyabani, gulyabani (LO, 573).

Cadoloz: Cadı huylu, anuf (LO, 75).

Elekçi: Elek yapan ve satan adam veya karı. Çingâne karısı: Açık saçık ve namusu şüpheli (KT, 128).

Fındıkçı: Fattan (LO, 145).

Oruspu: Fahişe, alüfte (LO, 779).

Postal: Sürtük kadın, konçsuz, bol mest rahat ayakkabı (LO, 319).

Sürtük: Bütün gün taban sürten serseri ve namussuz karı, sokak süpürgesi (KT, 582).

Şıllık: Pek bayağı surette süslenip sürtük gezen karı (KT, 622).

Yelloz: Fenalığa mail karı. Rüzgâra uçan çapkın karı (LO, 421).

3.3. Kadınların Dış Görünüşüne Yönelik Niteleyiciler

Açık saçık: Mesture olmayıp kıyafeti perişan olmağla her tarafı görünen kadın (KT, 28).

Alüftegân: Açık karılar (LO, 547).

Çarşamba Karısı: Cadı ve sehhaleden kinaye, saçı başı dağınık (LO, 89).

Düzgünlü: Ak ve kızıl sürmüş, yüzünü boyamış: Düzgünlü bir kadın (KT, 491).

Gebe: Hamil kadın (LO, 152).

Gonca-dehân: Ağzı gonca gibi küçük ve güzel olan: Bir duhter-i gonca-dehân (KT, 754).

Gonca-leb: Dudağı goncaya müşabih olan: Bir dilber-i gonca-leb (KT, 754).

Hâmil: Gebe: Bu kadın hâmildir (KT, 423).

Hâmile: Gebe kadın (KT, 423).

Hûr-ı ayn: Kara gözlü, güzel huri (LO, 645).

Kıvrak Kadın: Açık yosma kıyafetli, tannaz, kısıkırak bağlamak (LO, 237).

Kirli Kukla: Pis karı (LO, 241).

Lenduha Karı: Dev gibi, acebe, kocaman, cüsseli (LO, 265).

Meh-rû: Ay çehreli güzel, mâhpeyker, mehlika (LO, 718).

Ufacık Tefecik: Nazik yapılı, çıtıpıt, çitü pıtı kız (LO, 394).

3.4. Kadınlarla İlgili Diğer Niteleyiciler

Bîve-zen: Dul kadın (KT, 264).

Câzibeli: Herkesin gönlünü çalan, celbeden, dil-ruba, dil-keş, sevimli: pek cazibeli bir kızdır (KT, 365).

Doğan, R.

Dul: Kocasız kalmış, münhale, ermel, metruke, mutallaka, bive. Türkîde tul matem manasınadır (LO, 125).

Dul: Kocasız karı, ermel, bive: Dullara iâne toplamak; dul kadınlara maaş bağlamak (KT, 496).

Emzikli: Memede çocuğu bulunan, çocuğa meme veren kadın: Emzikli kadınların en iyi beslenmesi şarttır (KT, 135).

Erkekli: Kocası veya diğer hamilik edecek bir erkeği bulunan (KT, 78).

Erkeksiz: Kocası veya diğer hamisi olacak bir erkeği olmayan, bî-vâye (KT, 78).

Erkeksi: Tavrı ve hâlinde erkeğe benzer kadın (KT, 78).

Ersiz: Dul, erkeksiz, bî-kes (LO, 137).

Ersiz: Kocasız, dul, ermile, bî-kes (KT, 77).

Gannâc: Pek nazlı, şîve-kâr (KT, 753).

Kıvrak: Zarif, nazlı, cilveli: Pek kıvrak bir kız (KT, 876).

Kocalı: Zevci olan, zü'z-zevc: Kocalı kadın (KT, 845).

Kocasız: Zevci olmayan, dul yahut evlenmemiş karı (KT, 845).

Loğusa: Yatakta manasına vaz-ı haml etmiş kadın (LO, 267).

Şîveli: Nazlı, edalı, işvekâr, cilveli (KT, 623).

4. Erkekler İçin Kullanılan Niteleyiciler

4.1. Erkeklerin Karakterine Yönelik Olumlu Niteleyiciler

4.1.1. Cesaret/ Dayanıklılık

Alp: Şeci, pehlivan, fâris, kahraman, Alparslan Selçukî, Alp Tekin, Konur Alp, Gündüz Alp (LO, 16).

Alp: Yiğit, bahadır, kahraman, pehlivan (KT, 47).

Bahadır: Aslı batur, bahatur, yiğit, pehlivan (LO, 36).

Bahadır: Yiğit, cesur, dilaver, kahraman, battal (KT, 256).

Batur: Bahadır, kahraman, cesur, battal (KT, 203).

Cüretli: Cesur, yiğit dabranabilen: Cüretli adam (KT, 372).

Delikanlı: Civan, kanı kaynar, kızan (LO, 113).

Delikanlı: 1. Bülûğa ermiş şâb, genç: Bir delikanlı gördüm. 2. Yiğit, cesur, babayiğit (KT, 485).

Dil-âver: Yürek taşıyan, yürekli, cesur, dilîr, kahraman (KT, 484).

Eşca’: Daha yiğit, pek cesur (KT, 98).

Fetâ: Fetî, yiğit, mert, fütüvvetli, babayiğit (LO, 615).

Mert: Adam, erkek, er, yiğit, feta, bahadır, reşit, fütüvvetli, baba adam (LO, 723).

Şecî: Yürekli, cesaretli, yiğit (LO, 824).

4.1.2. Yumuşak Huyluluk/ Alçak Gönüllülük

Duygulu Adam: Âgah, haberdar, müdrik (LO, 126).

İnce Adam: Nazik, zarîf, zeki, müteferris, irfanlı, sivri zihinli, dakik, muhtal (LO, 190).

4.1.3. Saygınlık

Bey: “Türkîde büyük ve zengin, kibar manasına bay, hâkim manasına. Bey, amir, tâc-dâr manasına, bey, alîm, cesim bürük manasına. Rumeli beylerbeyi gibi. Te’niste bigüm derler han, hanım gibi. Halen bazı menasiba ve zâdegâna unvandır. Eyalet hâkimleri ulah begi, livahakimlerinden Sisam, Karadağ beyi. Askerîde asakir zabiti ve belediyede alay beyi, sancak beyi, miralay bey, kaymakam bey. **Beyzade** necip, nesip, zâdegandan asilzade. **Beyzâdelik** beylerbeyi, mir-i miran, sabıkta sancak beylerinin amiri, vali” (LO, 51).

Civanmert: Yiğit, cömert (LO, 579).

4.1.4. Zenginlik

Altun babası: Pek zengin adam (KT, 48).

Bay: Zengin, gani, tevânger, kibar, amir. Emir manasına olursa bey derler. Beylerbeyi. Rumeli beylerbeyi. Türkistanda ağa gibi unvandır. **Bay Sungur, Baykara** kerkes nevinden bir kuştur. Âlem: Sultan Hüseyin Baykara (LO, 45).

Paralı: Akçe ve nakdi olan, zengin, servet sahibi: Paralı adamdır (KT, 270).

Tüvân-ger: Zengin, mal-dâr, ganî, servet sahibi (KT, 352).

4.1.5. Çalışkanlık/ Beceriklilik

Becerikli: Becerikli adam, müstaid, kâr-güzâr (LO, 47).

Çelebi: Okuma bilen, okumuş. Sonradan bu manaya Rumcadan ‘efendi ‘tabiri vaz olundu. **Çelebi adam** müeddeb, mükerrerrem, nazik (LO, 92).

4.2. Erkeklerin Karakterine Yönelik Olumsuz Niteleyiciler

4.2.1. Asabiyet/ Geçimsizlik/ Huysuzluk

Doğan, R.

Alçak: *Türkçe al ve alı yer manasındadır. Allı çamur demektir. Alçak çamura münasip aşağı demek olur. Yahut alt, alçak kaddi kameti az, kısır, basık, sığ, aşağı, pes, alçak boylu, alçakrak dun, mürtekip, hakir, zelil, cimri, rezil, vazî, fesat. Alçak adam deni, sefil (LO, 14).*

Bozuk Adam: *Münafık, baştan çıkmış, başıbozuk (LO, 64).*

4.2.2. Halk Arasında Sevilmeme

Bezden Bebek: *Hayırsız adam (LO, 46).*

Bezden bebek: *Bir işe yaramaz, hayırsız adam (KT, 229).*

Dişli Adam: *Zararlı, haşin (LO, 119).*

Hergele: *Terbiye görmemiş, at sürüsü, terbiyesiz, zıpır adam (LO, 178).*

Kumaşt: *Aşağı adam (LO, 253).*

Zibidi: *Miskin, mıymıntı: Zibidi herif (KT, 543).*

4.2.3. Tembellik/ Serserilik

Avare: *Hercai, sergerden, boş adam, haylaz (LO, 28).*

Aylak: *İşsiz dolaşıp gezen, haylaz, boşta olan, battal (LO, 31).*

Belalı: *Bir aşüfteye cebren ve tehditle, kendini dost tutturan haşarı adam: Bir belalı vardı (KT, 236).*

Eşbeh: *Râ'na, levendâne, edalı, serbest tavırlı, kabadayı (LO, 607).*

Hovarda: *Baldırı çıplak güruhundan türedi, yaramaz, serseri, evbaz (LO, 182).*

Külhânî: *Geceyi hamam külhanlarında geçiren serseri, nâ-bekâr, haylaz: Külhaniye bak (KT, 908).*

Mestan: *Savruk adam (LO, 725).*

4.2.4. Boşboğazlık

Çeneli Adam: *Cerbezeli, mütekellim, natuk (LO, 93).*

Dangalak: *Dangıl, dungul, lakırdı eden, hüyük, dingil, kaba adam (LO, 110).*

4.2.5. Bilgisizlik/ Görgüsüzlük

Aptal: *Bön, sümsük, ahmak, çalpa adam (LO, 20).*

Farfara: *Karışık, lâkırtılı, temkinsiz, acul adam, Arapçada ferfere akılsız hafif, yaramaz. Farfara otu (LO, 143).*

4.2.6. Çapkınlık/ Hovardalık

Batur: Arapçada butr, azgını hoyrat, bahadır, müftehir, Türkıde bahadır (LO, 45).

Çapkın: Çapan, yörük, yelip koşucu, atın yürüyüşünden bir ayak açık eşkin tekavür, çabuk at. Sürtük, hercai, derbeder, erâzil, çultutmaz, evbaş takımı, uçarı, çapkın, serseri, eclaf. Mahalle çapkını, hovarda etfal (LO, 88).

Hovarda: Sefîh, çapkın, malını zevk ü safa ve sefahette sarf eden (KT, 463).

Uçarı: Çapkın, ziyade, haşarı (LO, 393).

Uçarı: Pek haşarı, nihayet derecede çapkın: uçarı çapkınlardandır (KT, 154).

Zen-dost: Kadınlardan hoşlanan, zampara (KT, 540).

4.3. Erkeklerin Dış Görünüşüne Yönelik Niteleyiciler

Ablak: Akı ak karası kara değirmi çehreli genç irisi (KT, 23).

Aşkar: Kola veya kızıl saçlı adam ve bu tonda at al (KT, 99).

Babayiğit: Daha ziyade gelişmiş adam (LO, 33).

Babayiğit: Yetişmiş delikanlı, kuvvet-i bedeniyesi olmuş genç (KT, 203).

Bıyıklı: Bıyığı olan (KT, 265).

Bıyıksız: Bıyığı olmayan, henüz bıyığı çıkmamış (KT, 265).

Çirkin Adam: Bed-lika, dev suret (LO, 100).

Ece: Koca ve ihtiyar adam manasına, hacı muhaffefi (LO, 129)

Ece: İhtiyar, koca adam, aksakal (KT, 66).

Emred: Tüysüz civan, sade-nu, şah. Türkçede oğlan derler (LO, 602).

Gedik: Furce, furza, dişi gedilmiş adam, eksik dişli (LO, 153).

Gürbüz: Yaşından ziyade gösterişli, serpilmiş, genç irisi, vücutlu ve zorlu: Gürbüz bir delikanlı (KT, 921).

Karaman: Pek esmer ve siyahımsı adam (KT, 822).

Köse: Sakal ve bıyığı olmayan veya seyrek olan: köse adam (KT, 929).

Matruş: Müvelled pek galat kelimedir. Tıraşlı, yülük kart adam manasına emred olmayan (LO, 275).

Maviş: Açık mavi gözlü, beyaz ve sarışın adam (LO, 275).

Sarsık: Mevzun yürüyemeyen adam, mürteriş (LO, 334).

Tehemten: Boylu poslu yiğit (LO, 847).

Doğan, R.

Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli: Tüvânâ bir delikanlı (KT, 352).

Tüysüz: Bî-mû, emred(sakalı gelmemiş genç) genç (LO, 392).

Yakışıklı: Zarif, zibende, ziba (LO, 411).

4.4. Erkeklerin Fiziksel Yetersizliklerine Yönelik Niteleyiciler

Bodur Adam: Kasir, hımbıl (LO, 57).

Cüce Adam: Ufak, kati, güdük, küt. Tıp tabirinde tegaşi (LO, 81).

Fan Fan: İhtiyarlıktan dişleri dökülmüş sözü anlaşılmaz adam (LO, 143).

4.5. Erkeklerle İlgili Diğer Niteleyiciler

Akşamcı: Erken uyur, her şam mest, ayyaş-ı müdam (LO, 12).

Ayyaş: Müdam sarhoş, ayş u işretle münhemik (LO, 555).

Ayyaş: Daima ıyş ü işret eden, çok içen, işrete mübtela, bekrî (KT, 742).

Bade-perest: Ayyaş, sarhoş (LO, 578).

Bekrî: İşrete müptela, içkiye düşkün, sarhoş (KT, 235).

Harâbâtî: Meyhane müdâvimi, bekrî, sarhoş ve pejmürde hâl (KT, 452).

Yiğit: Yeni yetişmiş, genç, hadis, ermiş civan, bahadır olmuş (LO, 427).

5. Her İki Cinsiyet İçin Kullanıldığı Düşünülen Niteleyiciler

5.1. Karaktere Yönelik Olumlu Niteleyiciler

5.1.1. Dayanıklılık/ Sabırlılık

Çıdamlı: Sabırlı, dayanıklı, mütehammil (KT, 414).

Dayanıklı: Sebatlı, metin, kuvvetli (KT, 681).

Hamûl: Tahammülü ziyade olan, çok tahammül eden (KT, 439).

Kavi: Kuvvetli, metin, güçlü, çetin, tüvânâ, zûr-aver (LO, 690).

Muktedir: Güçlü, kuvvetli, elinden gelir, kadir (LO, 738).

Sabırlı: Sabrı olan, sabreden, çok telaş ve meyusiyyet veya acele göstermeyip metanetli davranan, çıdamlı, sâbir, sabur (KT, 638).

Sâbir: 1. Sabreden, telaş ve vesvese etmeksizin vakt-i münasibi bekleyen. 2. Bir zahmet ve acıya veya bir tecavüz ve haksızlığa karşı meyus olmayıp ve hiddet etmeyip sabr u tahammül eden, sabırlı: fukarâ-i sâbirîn (KT, 624).

Sabûr: Çok sabırlı, pek çıdamlı (KT, 638).

Salâbetli: Kavî, metin, dayanıklı, sebatlı (KT, 647).

Tabanlı: Sebatlı, metanetli, cesur (KT, 668).

Temkînli: Ağır, vakarlı, sebatlı, metanet sahibi: temkinli adamdır (KT, 345).

5.1.2. Zekâ/ Çalışkanlık/ Yetenek

A'kal: Daha veya pek ve en akıllı. Akal-i ukalâ (KT, 109).

Akıllı: 1. Akıllı olan, âkıl, zeki, fatin: Akıllı adamdır. 2. Tedbirli, müdebbir: Kendisi akıllı davrandı (KT, 732).

Âlim: Çok bilen, dâna, habîr, vâkıf (KT, 737).

Âlim: Bilen, bilgili, bilgiç: âlim-zât, âlim-i her fen (KT, 716).

Anlayışlı: Firasetli, zeki, fatin, her şeye akıl erdirir (KT, 46).

Ârif: Bilen, bilgi sahibi, dâna, âşinâ, vâkıf (KT, 725).

Bilgiç: Bilgiç hoca, cihan taslağı, ayaklı kütüphane, mütefâzıl, fuzul, dânişfuruş, bigici (LO, 55).

Bilgili: Ârif, zeki, mahir, hazık, dâna, ehl-i fazl, hüner-mend, marifetli (LO, 55).

Bilgili: Malumatlı, vukuflu, âlim (KT, 261).

Çalışkan: Mukdim, mukayyet, himmetli, icraya hail (LO, 85).

Dâniş-mend: İlim ve irfan sahibi, bilgiç, âlim (KT, 471).

Dâniş-ver: Bilgiç, âlim (KT, 471).

Efkârlı: Fikri uyanık ve rey ve mütâla'a beyanına muktedir, akıllı efkârlı adamdır (KT, 114).

Erîb: Erbli, zeki, akıllı (LO, 604).

Erîb: Eribe, akıllı, zeki, zeyrek, huşyar (KT, 79).

Ezkâ: Ezkî, ziyade zeki, zeyrek (LO, 609).

Ezkiye: Zeki (KT, 74).

Fatin: Zihni açık, uyanık, zeki, zeyrek (KT, 777).

Fehim: Anlayışlı, müdrik, zeki, zeyrek (KT, 784).

Hamarat: İyi huylu, çalışkan (LO, 629).

Hired-mend: Akıllı, akıl (KT, 453).

Lebîb: Akıl, huşyar, zeki (LO, 702).

Nebûl: Zeki, şerefli, nebâletli (LO, 769).

Doğan, R.

Sivri Akıllı: Zeki (KT, 594).

Söz Ebesi: Bilgiç (LO, 352).

Uslu: Akıl, edip, lebib, zeki, fatin, hired-mend, ercimend, huşyar, zirek, metanetli, ağır, kâmil (LO, 396).

Uslu: 1. Akıllı, zeki, hoşyâr, hiredmend, fatin. 2. Terbiyeli, edebli (KT, 166).

Varışlı: Fatin, zeki, fehimli (LO, 405).

Zeki: Zekâlı, zeyrek, keskin, akıllı, duygu ve his sahibi, anlayışlı, esen, isen (LO, 886).

Zeki: Zihni keskin, serîu'l-intikal, fatin, zeyrek: pek zeki çocuktur (KT, 537).

Zeyrek: Uyanık, zeki, fehim, müdrik (LO, 888).

Zeyrek: Zeki, fatin, anlayışlı, uyanık (KT, 544).

5.1.3. Yumuşak Huyluluk/ Alçak Gönüllülük

Alçak gönüllü: Mütevazı, kibirsiz (KT, 48).

Derrâk: Çok derk ve fehmeden, anlayışlı (KT, 474).

Dilîr: Yürekli, şeci (LO, 591).

Halîm: Tabiatı yavaş, yumuşak, sert ve hiddeti olmayan (KT, 438).

Halûk: İyi huylu, munis (LO, 629).

Hâşî': Alçak gönüllü, mütevazı (KT, 445).

İnsaniyetli: İnsaniyeti olan, insana yakışır, evsâf ve fezâili olan, vicdanlı, mürüvvetli (KT, 144).

Kanâ'atkâr: Kanâat sahibi, azla iktifa edip tamahkârlık etmeyen (KT, 840).

Mütehazı: Alçak gönüllü, mütevazı (KT, 984).

Mütevazı: Kendini aşağı tutan, alçak gönüllü, kibirsiz (KT, 993).

Sükûnetli: Sakin, rahat (KT, 572).

Şefîk: Şefkatli, yumuşak gönüllü, gönlü yufka (LO, 824).

Uysal: Tabi, tâyî (LO, 397).

Uysal: Herkese uyan, herkesin fikir reyine tâbi' olup muhalefet olmayan, kendine mahsus fikir ve reyi olmayan (KT, 181).

5.1.4. Güvenilebilir/ Dürüstlük

Ağzı pek: Ketum (KT, 42).

Ağzı yok: Günahsız, sakın (KT, 42).

Bîgünah: Pâk, masum (LO, 568).

Hak-gû: Doğru söyleyen, hakkı teslim eden (KT, 435).

Hakikatli: Sadakatli, sadık, doğru, vefa-dâr: Çok hakikatli adamdır (KT, 435).

Înâk: Sözüne inanılır, mutemed, mutemen (KT, 199).

Kâtım: Söylemeyip sır tutan, sır saklayan (KT, 879).

Ketum: Her şeyi saklayan, kimseye sır açmaz, boşboğaz zıddı: Kendisi ketum adamdır (KT, 886).

Râst-gû: Doğru sözlü (LO, 789).

Râst-gû: Doğru söyleyen, yalan söylemez, sadık (KT, 513).

Sadâkatli: Sadakati olan, ahabına veya efendi ve veli-nimetine vefadâr, hakikatli, sadık, doğru (KT, 641).

5.1.5. Cömertlik/ Merhametlilik

Afûvv: Affeden, daima suçtan geçip afv ile muamale eden, merhametli, acıyan (KT, 731).

Cevâd: Cömert, sahî, kerîm (KT, 382).

Cömert: Civanmert, fütüvvetli, sahî, semuh, eli açık. Astarı cömerde yüzü pintiye kestirmeli (LO, 80).

Cömerd: Eli açık, sahî, sahâvetli: Nâkıs ile cömerdin hesabı bir yere çıkar (KT, 383).

Cüvan-merd: Cömert, sahî, kerîm (KT, 382).

Eşfâk: Daha veya pek şefkatli, muhabbetli ve merhametli (KT, 99).

Însaf-kâr: Haksızlıkta itidal tarikinden ayrılmayan, pek ileri varmayıp merhamet eden, insafli (KT, 145).

Însaflı: Haksızlıkta mu'tedil, vicdanlı, merhametli: İnsaflı adam, insaflı muamele (KT, 145).

Merhametli: Acıyan, acırganan, rahm ve şefkati çok: Merhametli adamdır (KT, 1022).

Müşfik: Merhametli, acıyan (KT, 1045).

Müterahhim: Acıyan, merhamet eden, terahhum eyleyen (KT, 985).

Rikkatli: Rahm ve şefkati olan, merhametli: Pek rikkatli bir adamdır. Rikkatli bir yüreği vardır (KT, 524).

Sâmih: Semâhatlı, cömert, eli açık (KT, 550).

Sehâ-kâr: Cömert, eli açık, semâhatlı, sahî, kerîm (KT, 558).

Doğan, R.

Şefîk: *Merhamet ve mihabbeti olan, şefkatli (KT, 611).*

Şefkatli: *Muhabbet ve merhameti olan: Evladı hakkında pek şefkatli bir peder, bir valide (KT, 611).*

5.1.6. Dostluk/ Sırdaşlık/ Arkadaşlık

Enîs: *Görüşülen adam, arkadaş, hemdem (KT, 148).*

Gamm-güsâr: *Gam ve kederi def edip teselli veren, arkadaşlık eden: Yâr-ı gamm-güsâr (KT, 753).*

Gerçekçi Dost: *Hulle, sıddık (LO, 156).*

Koldaş: *Arkadaş, muin, yardak (KT, 859).*

Mihriban: *Muhabbetli, şefkatli, muhibb, dost, seven (KT, 1111).*

Muhlis: *Hulus-ver, riyasız, dost, sadık (LO, 736).*

Sırdaş: *Bir sırra vakıf olan iki kişinin beheri, mahrem-i sır (KT, 562).*

5.1.7. Ünlülük/ Soyluluk

Asılzâde: *Ve daha doğrusu asilzâde, soylu, asil, nesib, necib (KT, 102).*

Asîl: *Soylu, asıl ve neseb sahibi necib, asil adam (KT, 103).*

Hürmetli: *Şeref ve haysiyet sahibi, şayan-ı hürmet ve tevkif (KT, 429).*

Meşhur: *Sit ü şöhret kazanmış, yayılmış, herkesin bildiği ve tanıdığı, adlı sanlı şehir, benam: meşhur adam (KT, 1046).*

Muteber: *İtibarlı, hatırı sayılır, hürmetli, muhterem: Muteber bir zat (KT, 1058).*

Sanlı: *Şöhretli, şanlı: adlı sanlı adam (KT, 635).*

Soylu: *İyi soydan, asîl, necîb: soylu adam (KT, 658).*

Şanlı: *1. Şöhretli, sıyt ve şöhret sahibi: Adlı şanlı. 2. Gösterişli, çalımı yerinde: Şanlı adam (KT, 600).*

Ünlü: *Meşhur, tefavvuk ve itibar sahibi (LO, 401).*

5.1.8. Cesurluk/ Korkusuzluk

Bî-bâk: *Korkusuz, korkmaz (KT, 257).*

Cesaretli: *Cüret ve cesareti olan, yiğit, gözü korkmaz (KT, 375).*

Cesur: *Cesaretli, yiğit, yürekli, dilîr: Pek cesur adamdır (KT, 375).*

Dilîr: *Cesur, şecî', yiğit (KT, 485).*

Kahraman: Yiğit başı, fâsî (LO, 685).

Korkusuz: Tehlikesiz, hatarsız şey, pervasız adam (LO, 246).

Korkusuz: Korkusu olmayan, korkmaz, pervasız: Korkusuz adam (KT, 849).

Mütecâsir: Cüretli, cesur, göze kestirici (LO, 758).

Serbâz: Korkusuz, cesur, pervasız (KT, 560).

Şecâ'atli: Cesaretli, yürekli, cesur, bahadır (KT, 603).

Şîr-dil: Arslan yürekli, cesur (KT, 621).

Tabanlı: Cesur (LO, 365).

Yürekli: Şüca merd, hasm-efken, dilir, dilaver (LO, 433).

5.1.9. Şakacılık

Alaycı: Herkesle eğlenmeyi seven, müstehzi (KT, 47).

Horatacı: Şuh, şakacı, hoyratlık, kaba şaka, it şakacı, mizah, bezle (LO, 181).

Horatacı: Şakacı, latife ve mizahı seven (KT, 464).

Latifeci: Latife söylemeyi sever ve bilir şakacı (KT, 957).

Latife-gû: Latife söyleyen (KT, 957).

Şakacı: Bezle-gû, sûh, maskara, şakalak (LO, 359).

5.1.10. Zenginlik

Varlıklı: Mal-dâr (LO, 406).

Mal-dâr: Servet sahibi, zengin: Mâldâr bir tâcir (KT, 972).

Mütemevvil: Mal-dâr, zengin, mal ve servet sahibi: Mütemevvil bir adam (KT, 992).

5.1.11. Halk Tarafından Sevilme/ Namuslu Olma

Afif: İffetli, perhizkâr, müctenib (LO, 541).

Afif: Namuslu, ırzlı, ırz ve namus ve perdesi olan: Afife bir kadın (KT, 731).

Âsım: İsmetli, günah ve haramdan mütevakkı, perhizkâr, namuslu (KT, 716).

Görgülü: Görgülü adam, muttali, vakıf, ezmude, kâr-dîde (LO, 164).

Hakkaniyetli: Adalet ve insafa mukârin, âdil, âdilâne: Hakkaniyetli adam (KT, 434).

Haysiyyetli: Değerli, kadr ü itibar sahibi, muhterem (KT, 442).

İffetli: Namus ve iffet sahibesi, ehl-i iffetten, afife, namuslu: İffetli bir kadın (KT, 731).

İsmetli: İsmet ve iffet ve namus ve perde sahibesi (KT, 728).

Doğan, R.

Kınamsık: Müstehzi, muzif, heccav (LO, 234).

Mâcid: Mecd ü şeref sahibi, şanlı (KT, 967).

Sade-dil: Yüreği temiz ve hile bilmeyen, bön, saf-derun: Pek sade-dil bir adamdır (KT, 547).

Saygılı: 1. Mülahazalı, ihtiyatlı. 2. Hürmet ve riayet eden. 2. Hatır sayan, hatır-şinas. 4. Terbiyeli, edepli, kimseye dokunmamaya çok dikkat edip gayetle muhterizane hareket eden: Çok saygılı adamdır (KT, 637).

Sevimli: Mahbup, behic, cazibeli (LO, 340).

Sıcakkanlı: Kanı sıcak, cazibeli, muhabbetli, calip (LO, 341).

Şehrî: Nazik, edepli (LO, 825).

Şeker-güftar: Tatlı sözlü (LO, 825).

Şeker-güftar: Sözü şeker gibi tatlı (KT, 612).

Şeker-leb: Tatlı sözlü (825).

Şeker-leb: Dudağı şeker gibi tatlı (KT, 612).

Terbiyeli: Talim ve terbiye edebi yerinde olan: Terbiyeli adam (KT, 310).

5.1.12. Utangaçlık/ Çekingenlik

Hacî: Mahcup, utanmış, hacîl gibi (LO, 626).

Mahcup: Utangaç, utanmış, müstahyi, hacil, utangan, hicaplanmış (LO, 709).

Mahcup: Utanan, utanmış, hacel, şermende: O hâlde gördüğüm için mahcup oldu (KT, 1003).

Pısırtık: Bisrik gibi cılız, tutuk, donuk adam. Bozulmuş, utangaç, cansız (LO, 316).

Şermende: Utanan, utangaç, mahcup, utanacak bir işte bulunan, hacil (KT, 607).

Utangaç: Mahcup, müsteyhi, şerm-sâr, şermin, şermende (LO, 397).

Utangaç: Çok utanan, büyüklerin huzuruna ve cemiyetgâhlara çıktığında kendisinde bir telaş ve teessür duyup kızaran, serbest lakırdı söyleyemeyen, utanacak bir harekette bulunmaksızın, bâla-sebep utanan, mahcup, şermende: Pek utangaç bir çocuk (KT, 150).

Utangan: Utanan, utangaç, mahcup (KT, 150).

Utantik: Utangaç, mahcup, şermende (KT, 150).

5.1.13. Haklı Olma

Alnı açık: Utanacak işi olmayan, afif, namuslu (KT, 51).

Ehakk: Daha veya pek haklı, daha müstahık, elyak: O adam cümleden ehaktır (KT, 68).

5.1.14. Duygusallık/ Âşık Olma

Ağlamsık: Daima ağlar gibi duran veya söyleyen (KT, 42).

Ağlayık: Ağlamış adam (LO, 10).

Ağlayık: Daima ağlar gibi duran ve hâlimden müteşekki olan, ağlamış adam (KT, 42).

Alâkalı: Âşık, dil-dâde: Bir kıza alâkalıdır (KT, 734).

Âşık: Birine aşk ve alaka eden mübtela, yanık: Kays Leyla'ya âşık idi (KT, 715).

Bâkî: Ağlayan, giryân (KT, 214).

Dil-beste: Gönlü birine bağlı ve merbut, âşık, mübtelâ (KT, 484).

Dil-dâde: Gönül vermiş, âşık, mübtelâ (KT, 484).

Dîvane: Dev tutmuş, cin vurmuş, deli, mecnun (LO, 591).

Dîvane: 1. Deli, meczup. 2. Abdal, alık (KT, 506).

Mecnun: Çıldırılmış, çıldırılmış deli, cin vurmuş (LO, 716).

Meşgûf: Aşk mecnunu, azgın, deli (LO, 725).

Mübtelâ: 1. Düşkün, giriftar, düçar. 2. Âşık, üftade: O kadının müptelasıdır (KT, 979).

Sevdalı: 1. Âşık ve alakaya düçar. 2. Pek ziyade mail, meftun: O ata sevdalı oldum (KT, 581).

Sevici: 1. Seven, muhibb. 2. Âşık, alakagerde (KT, 588).

Şeydâ: Divane, mecnun, müptela (LO, 827).

Şeydâ: Aşk ve alakadan aklını kaybetmiş, meftun, divane: âşık-ı şeyda (KT, 621).

Şifte: Çılgın, çıvgın, meftun (LO, 828).

Tutkun: 1. Tutulmuş, mazbut, mehuz. 2. Düçar, giriftâr, düşkün, mübtela, dil-dâde: O adam bu illete tutkundur; zavallı âdî bir âlüfteye tutkundur. 3. A'zâ-i bedeni tutulmuş gibi serbest olmayan, batîu'l-hareke, cüst ü çâlâk zıddı: Tutkun adam (KT, 694).

Urgun: 1. Vurulmuş, mecruh: Vurgun bir adam. 2. Musab, düçar: Aşk vurgunu (KT, 158).

5.1.15. Neşeli / Mutlu Olma

Âbâdân: Şen, mamur (KT, 22).

Bahtlı: Tâli'i müsâid ve yâver mesut (KT, 221).

Bahtiyar: Bahtlı, tâli'i yaver, mesut (KT, 221).

Besîm: Güler yüzlü, daim, mübtetim (LO, 565).

Doğan, R.

Beşuş: *Ferah, güleç yüzlü, beşâşetli* (LO, 566).

Dil-şâd: *Gönlü sevinçli, mesruru 'l-kalp* (KT, 484).

Eğlenceli: *Şen, latife bilir, can sıkılmaz: Eğlenceli adam* (KT, 122).

Ferhân: *Sevinçli, şâd, mesur, şâdân* (KT, 767).

Ferah-nâk: *Sevinçli, şâd, şâdân, mesrur, münşerihu 'l-kalp* (KT, 767).

Ferhunde: *Mübarek, müteyemmin, uğurlu, mesut* (KT, 768).

Ferûh: *Şen, sevinçli, şad* (KT, 771).

Güler: *Gülücü, gülen, mesrur, handan, şadan, açık, inşirahlı: Güleryüz* (KT, 934).

Gülücü: *Gülen, hande ve istihza eden, dahik* (KT, 936).

Gülünç: *Güler, mesrur, mütebessim, sırıtan: Gülünç adamdır* (KT, 935).

Handân: *Gülen, şen, mesrur* (KT, 463).

Hoş-hâl: *Hâl ü vakti iyi, mesut, bahtiyar* (KT, 465).

Hurrem: *Sevinçli, mesrur* (KT, 454).

Mesrur: *Sevinçli, mahbur, dil-şad* (LO, 725).

Mesrur: *Sevinmiş, şen, şadman: Bu haberden çok mesrur oldu* (KT, 1037).

Mesut: *Saadetli, mübarek, kutlu, bahtiyar* (LO, 725).

Mesut: *Saadetli, kutlu, bahtiyar: Daima mesuttur* (KT, 1031).

Mütebessim: *Gülümseyen, sırıtan, yıllık, sırıtan* (LO, 758).

Mütebessim: *Gülümseyen, tebessüm eden, güler: Mütebessim bir çehre ile* (KT, 982).

Sırıtan: Sessiz güler, daima ağzı açık, gayr-i müeddeb yayvan, mütebessim (LO, 344).

Şâd: *Mesrur, memnun, mahzuz, sevinçli* (KT, 597).

Şâdân: *Mesrur, memnun, mahzuz, sevinçli* (KT, 597).

Şâdmân: *Mesrur, memnun, mahzuz, sevinçli* (KT, 597).

Şakrak: *Şen, lafazan, beşuş, şatır, soytarı. Bülbül gibi öter, mütekellim, keyifli. Aslı şakırdar manasından* (LO, 359).

Şakrak: *Çok sevilir, şen adam* (KT, 598).

Şen: *Sevinmiş, sevinçli, mesrur, memnun, güler yüzlü: şen adam* (KT, 615).

Şevkli: *1. Heveskâr, arzu-mend. 2. Neşeli, keyifli* (KT, 617).

5.1.16. Beceriklilik / Marifetlilik

Becerikli: Elinden iş gelir, tuttuğu işte muvaffak olur, kâr-güzâr (KT, 220).

Cerbezeli: Nâtikalı, becerikli: Cerbezeli adamdır (KT, 373).

Celâsin: Cüst ü çalak ve yiğit, eli çabuk ve becerikli (KT, 377).

Dirâyetli: Zekâ ve malûmât ve tecrübesi olan, muktedir ve becerikli (KT, 474).

Kâr-sâz: İş yapan, iş beceren, becerikli (KT, 880).

Marifetli: Hüner ve marifet sahibi, hüner-ver: Çok marifetli adamdır (KT, 967).

5.2. Karaktere Yönelik Olumsuz Niteleyiciler**5.2.1. Asabiyet / Geçimsizlik / Huysuzluk / Kızgınlık**

Alıngan: Her şeyden alınan, her sözü kendi aleyhine tefsir edip, münfail olan (KT, 51).

Arbede-cû: Kavga ve gürültü arayan, kavga çıkarmayı seven, kavgacı (KT, 723).

Âsi: Bagi, zorba, itaatsız, isyan edici, taşkın (LO, 552).

Âsi: İtaatsız, serkeş, bâğî, başkaldıran: Âsî oldu (KT, 716).

Ateşli: Hararetli, kızgın (KT, 25).

Ateş-nâk: Ateşli, hararetli, kızgın (KT, 25).

Dil-gîr: Müşteki, kızgın (LO, 591).

Gavgacı: Kavga etmeyi seven, her vakit niza' ve gürültü çıkaran, geçimsiz: Pek kavgacı adamdır (KT, 755) .

Gavgalı: Kavga etmiş, dargın, konuşmaz (KT, 755).

Gazablı: Öfkeli, kızgın, gazûb, gazab-nâk (KT, 752).

Gazab-nâk: Gazablı, öfkeli, kızgın, hadid (KT, 752).

Gazûb: Öfkeli, kızgın, hiddetli, şiddetli (KT, 752).

Hadîd: Öfkeli, hiddetli, titiz. **Hadîdü'l-mizâc:** hiddeti gâlib, çabuk kızar (KT, 426).

Harûn: 1. Doğru gitmez, gemden anlamaz, huysuz. 2. Mecaz: muannid, inatçı (KT, 429).

Haşarı: Yaramaz, rahat durmaz, sert, hırçın, zaptı müşkil: Haşarı adam, at (KT, 431).

Hırçın: Pek inatçı ve titiz, sert, ters, bed-huy: Pek hırçın bir çocuğu vardır (KT, 453).

Hırılıcı: Kavga ve mugalatacı, çetin huylu, vırvırcı. Türkîde hırçın (LO, 179).

Hırslı: 1. Çok arzu eden, tamahkâr, haris. 2. Kızgın (KT, 427).

Hiddetli: Öfkeli, gazab-nâk, pür-hiddet (KT, 426).

Doğan, R.

Huylu: *Kötü huy ve âdeti olan, hırçın: Huylu adam (KT, 466).*

Huysuz: *İyi huyu olmayan, kötü huylu, hırçın (KT, 465).*

İğrengeç: *Her şeyden iğrenen, tiksinen, istikrah eden: İğrengeç tabiatı vardır (KT, 194).*

Kavgacı: *Muarız, münâzi, muanid, tûnd ü tîz (LO, 221).*

Koduman: *Zalim, dargın. Eski İran şahlarından dârâ-i ahirin mahlası (LO, 242).*

Mütehevvir: *Hiddet ve gadaba tâbi olarak neticeyi düşünmeksizin saldıran, gözü dumanlı, coşkun (KT, 994).*

Ödelek: *Acı mizaçlı (LO, 299).*

Ödelik: *Acı mizaçlı adam (KT, 156).*

Öfkeci: *Hiddetli, hadidü'l-mizac, mütehevvir (KT, 168).*

Öfkeli: *Hiddetli, gazablı, hadid, gazab-nâk (KT, 168).*

Saygısız: *1. Mülahazasız, ihtiyatsız. 2. Saymayan, hürmet ve riayet etmeyen: Pederine karşı pek saygısız bulunuyor (KT, 637).*

Sinirli: *Müteessir olan şahıs, asabiyü'l-mizac (LO, 346).*

Sinirli: *Asabiyü'l-mizac, asabî (KT, 592).*

Sifîze-cû: *Nizâ ve cidâl arayan, kavgacı (KT, 556).*

Sifîze-kâr: *Kavgacı, nizâ çıkaran (KT, 556).*

Şaltak: *Kavgacı, çâp-res (LO, 359).*

Şaltak: *Kavgacı, çapraş (KT, 614).*

Talaşman: *Hiddetli, bed-huy, kavgacı, herkese sataşan (KT, 676).*

Titiz: *Huysuz, yanaz, teng-dil, tiz tiz. Titiz hasta, titiz mizaçlı (LO, 381).*

Yanaşılmaz: *Mutezir, ters huylu (LO, 413).*

Yavuz: *Şedit, yaramaz, haşin, uz zıddı (LO, 418).*

5.2.2. Tembellik/ Gamsızlık

Âtıl: *İşsiz, işlemez, boş durur, muattal, battal. 2. Tenbel, keselan (KT, 716).*

Engûl: *Tenbel, ağır, miskin (KT, 147).*

Erincik: *Üşenen, tenbel, keselan, utangaç, mahcup (KT, 79).*

Haylaz: *Hay hay eden, tembel (LO, 177).*

Kâhil: *Batî, tembel, durgun (LO, 685).*

Külkedisi: Tembel, uyusuk (LO, 259).

Lapacı: Lapa yemesini seven, tembel ve korkak, rahatta büyümiş şehirli (KT, 950).

Mıymıntı: Mızımız (LO, 280).

Mıymıntı: Mızımız, miskin: Dükkânını bir kere temizlemez pek mıymıntı bir herif (KT, 1117).

Miskin: Hâlsiz, mariz, fakir, tembel, pıt pıt, mız mız (LO, 731).

Miskin: Beceriksiz, âciz, bir şey elinden gelmez (KT, 1039).

Mütekâsil: Üşenen, tembel, gevşek (KT, 990).

Şapşal: Dökük saçık ve tenbel (KT, 597).

Tasasız: Kaygısız, lakayt, vazifesiz (LO, 730).

Tasasız: Gamsız, kaygısız, lakayt, bir şeyi vazife etmez (KT, 294).

Tenbel: Üşenen, üşengen, üşenç, keslan: Tembele iş buyur sana akıl öğretsin (KT, 348).

Utanmaz: Utanması olmayan adam, arsız, bî-hayâ, küstâh (KT, 150).

Uyundu: Uyur gibi duran, miskin, tembel (KT, 184).

Uyusuk: Mefluc, tembel, münhader (LO, 398).

Üşenç: Üşengen, mütekasil, mühmil, doğduğuna pişman, kâhil (LO, 403).

Üşenc: Üşenen, tembel, mütekâsil (KT, 165).

Üşengen: Üşenen, tembel, kâsil (KT, 165).

Üşenik: Tembel, kâsil (KT, 165).

5.2.3. Boşboğazlık/ Gevezelik

Ağzı boş: Sır saklayamaz, boşboğaz (KT, 42).

Ağzı gevşek: Boşboğaz (KT, 42).

Boşboğaz: Sır saklayamaz, geveze (KT, 247).

Car car: Lüzumsuz yere çok söyleyen, geveze, ağzı durmaz (KT, 366).

Câris: Yaygaracı, geveze, terbiyesiz gürültücü (KT, 366).

Cırlak: Batar ve acı seli geveze (KT, 373).

Dilbaz: Dilli, edepsiz (LO, 590).

Dilli: Dilli düdük, car car geveze (LO, 117).

Geveze: Geveze (LO, 158).

Doğan, R.

Geveze: Ağzı gevşek; çok ve münasebetli, münasebetsiz söyleyen, sır saklamaz, boşboğaz: Geveze çocuk, geveze karı (KT, 927).

Gevşek: Gevşek adam, gevşek ağız, çenesi düşük, ketum zıddı, boşboğaz (LO, 158).

Jajha: Boş sözler söyleyen, herze-gû, hezeyan eden (KT, 545).

Kavval: Sözü bol adam, lafazan (LO, 221).

Kavval: Çok söyler, lafazan, geveze (KT, 842).

Laf-zen: Çok söyler, geveze, kavval (KT, 952).

Lakırtıcı: Çok lakırtı söyleyen, sukutu olmayıp daima lakırtı bulan: Lakırtıcı bir çocuk. Koca karılar çok lakırtıcı olur (KT, 959).

Miksâr: Boşboğaz, lafazan, geveze (LO, 729).

Söz ebesi: Çok söyleyen (LO, 352).

Yanşak: Ağzı yayvan, zembereksiz, tatsız, geveze (LO, 413).

Yayvan Ağzılı: Geveze (LO, 419).

Zevzek: Temkinsiz ve münasebetsiz, hafifü'l-mizac ve geveze, her şeyi karıştırıp ağız ile durmayan: Zevzek adam, zevzek çocuk (KT, 541).

5.2.4. İhmalkârlık/ Şaşkınlık

Ağız Açık: Şaşkın, avanak (KT, 41).

Apışık: Yorulup âciz kalmış, şaşırılmış adam (KT, 24).

Âsîme: Deli, serasime, sersem, mağşuş, çılgın (LO, 552).

Avanak: Ahmak, her zaman muğfel olan, hebannâka, bî-şu'ûr, şaşkın (LO, 28).

Avanak: Çabuk aldanır, alık, saf-derun, şaşkın (KT, 53).

Bî-hûş: Aklını gâib etmiş, şaşkın, sersem (KT, 264).

Bön: Şaşkın, göden, sersem, gabi, belid, mang, mankafa, et kafalı, idraksiz (LO, 65).

Hâ'ir: Şaşırılmış, şaşma kalmış, hayrette bulunan, mütehayyir (KT, 1165).

Hayran: Şaşma kalmış, şaşkın, hayrette kalan, mütehayyir (KT, 442).

Hayret-zede: Hayrete duçar olmuş, şaşma kalmış, mütehayyir (KT, 442).

İhmalci: İşine dikkat etmeyen, müssâmahacı, dikkatsiz (KT, 185).

Kayıtsız: Bir şeye ehemmiyet vermez, bir şeyi umursamaz, ihmalci, ilişiksiz: Pek kayıtsız adamdır (KT, 869).

Mebhut: Sersem, mütehayyir, hayran: Mebhut oldu, kaldı (KT, 981).

Müsâmahacı: İhmalci, gevşek, dikkatsiz, işe ehemmiyet vermeyen: Pek müsâmahacı bir adamdır (KT, 1030).

Müsâma-kâr: Müsâhamacı, aldırmayan, ihmalci, mütekâsil (KT, 1030).

Müstağrib: Taxxüp ve istiğrab eden, şaşakalan (KT, 1034).

Mütehayyir: Şaşmış, şaşırmış, hayrete düçar, ne yaptığını bilmez (KT, 984).

Serâsime: Sersem olan, hayran, şaşkın (LO, 810).

Serâsime: Sersem, valih, hayran (KT, 560).

Sersem: Serasime, beyin illetinden şaşkın olan, seme başı illetli. Aslı sersâm, mütehayyir, madhuş aklı başında olmayan, sergerdan (LO, 811).

Sersem: 1. Baş ve beyni dönüp aklını toplayamayan, medhuş, hayran: Dumandan sersem oldum. 2. Budala, akılsız, alık: O zaten sersemdir. 3. Unutkan, bir şey aklında kalmaz, zihni meşgul: Sersem oldum (KT, 562) .

Ser-gerdân: Başı dönen, sersem, mütehayyir, âvâre (KT, 563).

Ser-germ: Başı kızmış, sarhoş, kızgın, coşa gelmiş (KT, 563).

Ser-geşte: Başı dönmüş, sersem, hayran, şaşkın adam (KT, 563).

Ser-girân: Başı ağır, sersem, mahmur, sarhoş (KT, 563).

Şâbân: Şaşmış, meftun, valih, hayran (KT, 609).

Şapur: Sersem adam, şeypur manasına zorba (LO, 822).

Şarkada: Avanak, savruk adam. Şer kadı, kadı koda (LO, 360).

Şaşkın: Sersem, hayir, valih, mütehayyir, mebhut, sergerdan, ahmak, zebun, züğürt avare, kendini bilmez, habersiz (LO, 361).

Şaşkın: 1. Şaşa kalmış, mütehayyir, ne yapacağını kaybetmiş: Şaşkın şaşkın geziyordu. 2. Tab'an mütehayyir, sersem, alık: Şaşkın adam (KT, 598).

Şaşkoloz: Koskoca şaşkın (LO, 361).

Vâlih: Mütehayyir, velh getirmiş, sersem (LO, 872).

Zâhil: İhmal eden, ihmalci, müseyyib (KT, 507).

5.2.5. Korkaklık

Bed-zehre: Ödlek, zeban (LO, 562).

Cebân: Korkak, zennesiz, cebîn, ödlek (LO, 574).

Doğan, R.

Cebân: Korkak, yüreksiz, ödle (KT, 370).

Hâ'if: Korkak (KT, 1165).

Korkak: Çok korkan, haif, tersan, muhteriz. Cesur olmayan, cesaretsiz, ödle, ceban (KT, 848).

Lağacı: Lağa ile ülfet eden, kâhil, luka, korkak, şehri (LO, 263).

Muhannes: Korkak, alçak, namert (KT, 1013).

Ödle: Ceban, ürkek, hâif, zehreçâk (LO, 299).

Ödle: Korkak, cebân, yüreksiz, zehreçâk (KT, 156).

Tabansız: Ceban, korkak, ödle (LO, 365).

Tersnâk: Korkan, korkak, haif (KT, 313).

Ürkek: Vahşi, mütevahhis, yılgin, kolay korkan, ürkek adam, cebân (LO, 402).

Ürkek: Çabuk ve her şeyden korkup birden bire sıçrayan, mütevahhiş, remide: ürkek adam (KT, 159).

Vehm-nâk: Korkak (LO, 874).

Yılgin: Korkmuş, sinmiş, ürkek, merhub, yapışkan (LO, 426).

Yılgin: Gözü korkmuş, , ürkmüş, yılmış: yılgin askerle harp etmek müşkildir. (KT, 1216)

5.2.6. Dürüst Olmama/ Kararsızlık/ Hileci

Aldadan: Yalan söyleyen, kâzib (KT, 49).

Aldadıcı: İğfal eden, muğfil, hilekâr, yalan söyleyen, kâzib (KT, 49).

Aldayıcı: Aldatan, kâzib (KT, 49).

Allak: Hilekâr, müzevvir, dübaracı, sözünde durmaz, dönek (KT, 49).

Ayyar: Hilebaz, dolandırıcı (LO, 555).

Ayyar: Hilekâr, hilebaz, dolandırıcı, mekkâr, dessor (KT, 742).

Batakçı: Vermemek niyetiyle borç alır, işi batacak olan, dolandırıcı (KT, 203).

Bızıkçı: Oyunda hile yapan, hilebaz (KT, 230).

Çap-endâz: Hilekâr, mekkâr, dessor (KT, 388).

Desîse-kâr: Desiseci, hilekâr, dessor (KT, 479).

Dolandırıcı: Tarrar, ayyar, kalles, müzevvir, bazen muhtal, mekkar, dekçi (LO, 121).

Dubaracı: Hilekâr, dessor, desîsekâr (KT, 489).

Entrigacı: Entrikacı, hile ve desâyisle dolap kuran, dessâs, hilekâr (KT, 140).

Fendî: Hilekâr, mekkâr (LO, 614).

Hilebaz: Hile yapan, hilekâr, mekkâr, dubaracı (KT, 443).

Hileci: Hile yapan, hile kullanan, mekkâr (KT, 443).

Hilekâr: Hilebaz, hileci, hile yapan, mekkâr, dubaracı: Pek hilekâr adam (KT, 443).

Hile-sâz: Hile yapan (KT, 443).

Hinoğlu: Hin manasından ibnü'l-vakt, veled-i zina, zeyrek, hilekâr, şeytan manasına (LO, 180).

İğgerçin: Karar vermeyen, mütereddid, müvesvis (KT, 194).

Kallaş: Batakçı, derbeder, edepsiz, hilekâr (KT, 835).

Kandırıcı: Kandıran, ikna ve irza eden, mukni: Pek kandırıcı adamdır (KT, 807).

Kayışçı: Dolandırıcı, hileci (LO, 223).

Kazıkçı: Hilekâr, dubaracı, aldatarak ızzar eden (KT, 796).

Köpek oğlu: Hain, mehin, zebanzedi, köpolu (KT, 249).

Kumarcı: Kumarbaz, dolandırıcı, hilekâr, bed-huk (LO, 253).

Kurnaz: Kurnaş, mekkâr yahur karn manasından boynuzlu, hilekâr (LO, 255).

Kurnaz: Hilekâr, mekkar, dessas (KT, 850).

Mâkir: Mekk ü hile eden, hilekâr (KT, 971).

Maryol: Hilekâr, kurnaz (KT, 969).

Mekkâr: Pek hilekâr, dessas, dubaracı, ayyar: Mekkâr adam, mekkâre karı (KT, 1077).

Oymacı: Hilekâr, mekkar, huddâ, muhtâl (LO, 295).

Rostopollu: Hilekâr, mekkar, ayyâr (KT, 528).

Sebatsız: İşinde devam etmeyen, sözünde durmayan, mütelevvin: Sebatsız adamdır (KT, 362).

Sinsi: Gizli, saklı, gizliden sokan yılan gibi hırsız ve münafıklıkla ızzâr eden: Pek sinsi bir adamdır (KT, 594).

Suçlu: Cani, mücrim, âsim, günehkâr, muhti, kabahatli, mukassır, müttehim, mütehevrim, maznun (LO, 353).

Yankesici: Dolandırıcı (LO, 413).

Zerkî: Hileci, mûrai (LO, 887).

5.2.7. Cimrilik

Bahîl: Buhleden, nâkes, nekes, cimri. (LO, 558)

Bahîl: Hasîs, nâkis, cimri (KT, 222).

Bitli: Pis, pinti (LO, 57).

Cimri: Hasis, buhlün, gayet pinti olanı, deni (LO, 80).

Cimri: Pek hasis, pinti, miskin (KT, 379).

Hasis: Cimri, alçak tabiatlı, deli, kıymetsiz, aşağı şey (LO, 634).

İdareci: İdare ve tasavvufa çok riayet eden, mümsik, pinti (KT, 73).

İdareli: İdare ve tasavvufa çok riayet eden: İdareli adamdır (KT, 73).

Kibritçi: Sefil, hasis, pinti, le'im (LO, 239).

Mümsik: Çok imsak eden, hasis, bahil, eli sıkı (KT, 1086).

Nekes: Nâkes, bahil, zemim, leim, namert, cimri (LO, 771).

Pahîl: Bahil, tamahkâr, kaza-i nâsâz (LO, 305).

Pinti: Cimrilikten pejmürde hâl, harabatî olan zelil (LO, 316).

Pinti: Hasislikten pej-mürde hâl gezen (KT, 282).

Ucuzcu: Ucuz satan. Ucuz şey alan, pinti. Ucuzlukta alıp pahalı satan, muhtekir (LO, 393).

Yamacı: Pîne-dûz, pinti adam (LO, 412).

5.2.8. Oburluk/ İştahsızlık

Ekele: Çok yiyenler, oburlar, pisboğaz ve tama'kâr olanlar (KT, 123).

Ekkâl: Çok yiyen, obur (KT, 118).

Ekûl: Çok yiyen, obur, pisboğaz (KT, 123).

İnhân: Obur, ekûl (KT, 200).

Körboğaz: Obur (KT, 921).

Obur: Doymaz, dolmaz (LO, 289).

Obur: Doymaz, çok yer, yemek hususunda tama'kâr, pisboğaz (LO, 149).

Pisboğaz: Obur, ekûl (KT, 288).

Şikem-perest: Karnına taparcasına ehemmiyet veren, boğazına çok ehemmiyet veren, boğaz düşkünü (KT, 613).

Taday: *Tadıcı, pisboğaz, açgözlü, zaik, ehl-i zevk, çeşnigir* (LO, 365).

Yiyici: *Çok yer, ekûl, obur: Yeyici bir pehlivandır* (KT, 1216).

5.2.9. Halk Arasında Sevilmeme/ Kötü Bilinme

Ahlaksız: *Ahlakı bozuk, sû-i ahlaka mukarrin: pek ahlaksız* (KT, 72).

Arsız: *Hayâsız, utanmaz, yüzü pek* (KT, 715).

Bed-nâm: *Kötü şöhretli* (LO, 562).

Bed-nâm: *Kötü ad kazanan, kötülükte şöhret bulan, kötülükle ismi yâd olan: Bu hareketiyle bednâm oldu* (KT, 223).

Bed-sîret: *Kötü ahlaklı, ahlaksız* (KT, 223).

Bed-zeban: *Küfürbaz, terbiyesiz* (LO, 562).

Bed-zeban: *Kötü söz söyleyen, hicv eden, edepsiz* (KT, 223).

Bî-edeb: *Edepsiz, terbiyesiz* (KT, 257).

Bozuk adam: *Ahlaksız* (KT, 246).

Deli: *Delice, her şeyin muzuru, azgını, yabanisi, terbiyesiz* (LO, 113).

Denâet-kâr: *Denî ve alçak tabiatlı* (KT, 487).

Denî: *Alçak, dûn, zelil* (LO, 588).

Densiz: *Adi, saygısız, sayılmaz, itinasız, na-seza, miktarsız, tatsız* (LO, 588)

Dun: *Aşağı, sefil, deni* (LO, 592).

Edebsiz: *Terk-i edeb, terbiyesiz* (LO, 597).

Edebsiz: *Edeb ve terbiyesi olmayan, terbiyesiz, utanmaz, arsız, hayâsız. Avam lisanı: çok bağırıp çağıran, sert tabiatlı, edebsiz karı* (KT, 73).

Filozof: *Kayıtsız, kaygısız, hamiyetsiz, pis mezhep, kendini bilmez manâsında galat bir tabirdir* (LO, 617).

Hayâsız: *Utanmaz, arsız* (KT, 442).

Haysiyetsiz: *Değer, kadr ü itibarı olmayan, itibarsız: Pek haysiyetsiz adamdır* (KT, 442).

Kaltaban: *Nâmussuz, yalancı, şaklaban, şarlattan* (KT, 836).

Kancık: *Bazı dişi hayvan, kancık eşek, katır köpek. Vefasız, haim huylu, çifteli* (KT, 208).

Kancık: *Mecaz: hain, çifteli, hilekâr, döneke huylu adam* (KT, 806).

Kepaze: *Kepade, gevşek, talim yayı vasfında itibarsız, hamiyetsiz, rezil rüsva* (LO, 228).

Doğan, R.

Kılıksız: *Nâ-matbû, nâ-mergûb, muabbid, kaymaç* (LO, 233).

Kıcık: *Gıcık, kıcık* (LO, 239).

Körgüzlü: *Nankör* (LO, 249).

Küstah: *Arsız, edepsiz, teeddüp etmeyip bî-perva meydana atılan: Pek küstah adamdır*(KT, 900).

Perdesiz: *Mecaz: namussuz, ırzsız, iffetsiz, hayâsız* (KT, 276).

Sifle: *Alçak, dün, fûru-mâye, terbiyesiz adam* (KT, 569).

Soğukkanlı: *Kanı soğuk, barit adam, haşerat* (LO, 348).

Sorutkan: *Sorutan, ekşi yüzlü, mağmum adam, mütekebbir, başı yukarıda, kem surat* (LO, 351).

Sorutkan: *Surat eden, yüz ekşiten, abus, yüzü gülmez ve mütekebbir* (KT, 654).

Suratsız: *Çehresiz, çirkin, şansız, gösterişsiz* (KT, 654).

Şerîr: *Şer işleyen, hırsız, kötü adam, müfsid, yaramaz* (KT, 608).

Terbiyesiz: *Talim ve terbiye edebi yerinde olmayan: Terbiyesiz adam* (KT, 310).

Utanmaz: *Cerî, arsız, küstah, katı yüzlü, bî-hayâ, sakalından utanmaz* (LO, 397).

Yaman: *Musallat, habis, kötü, fena, şedit, düşvar, yanlış, yavuz, yaman adam* (LO, 412).

Yelimşik: *Yapışkan, pis, bulaşık, muciz, cıvık adam* (LO, 421).

Yılışık: *Yilişik, yilişmek, bulaşık, muciz, sırtkan, cıvık* (LO, 426).

Yobaz: *İri, zıpır, köylü, canlı, haşarı* (LO, 428).

Zelil: *Alçak, denî, fûru-mâye, hor, hakir* (KT, 508).

Zirzop: *Delişmen, münasebetsiz, zorlak* (KT, 536).

5.2.10. Ahmaklık/ Budalalık

Ahmak: *Akılsız, budala, kalın kafalı, bön* (KT, 69).

Akılsız: *Aklı olmayan, ahmak, budala, doğru düşünmeyen, akli ermez: Pek akılsız adam olduğunu gösterdi* (KT, 732).

Alık: *Çalık, meczub, budala* (KT, 51).

Belîd: *Akılsız, ahmak, bön* (KT, 238).

Beyinsiz: *İdraksiz, ahmak, beyni dağınık* (LO, 51).

Beyinsiz: *Akılsız, bî-mağz, sebükmağz* (KT, 262).

Bî-hîred: Akılsız (KT, 259).

Bî-mağz: Beyinsiz, akılsız, boş kafalı (KT, 262).

Bön: Ahmaki şaşkın, aptal, avanak, gabi (KT, 249).

Budala: Akılsız, ahmak, bön, ebleh (KT, 241).

Ebleh: Ahmak, akılsız, budala (KT, 60).

Fikirsiz: Fikir ve reyi olmayan, akılsız, gabi (KT, 778).

Gabi: Gabavetli, belâhetli, bön, budala (LO, 619).

Gabi: Zihni kalın, zekâsı olmayan, buadala, ahmak: Gabi bir çocuk (KT, 747).

Keş: Ahmak, akılsız, kolay aldanır (KT, 903).

Marula: Budala, alık (KT, 969).

Sebük-mağz: Hafif beyinli, akılsız (KT, 553).

Şapşal: Donuk, tembel, dökük, saçık, döküntülü, kâhil, keslan (LO, 360).

5.2.11. Acemilik/ Toyluk/ Deli doluluk

Göreneksiz: Göreneksiz adam, toy, bî-haber, hibretsiz (LO, 164).

Görgüsüz: Görgüsüz adam, toy, ümmi, gözü açılmamış (LO, 164).

Görgüsüz: Tecrübesiz, alışmamış, acemi, toy (KT, 923)

Nâ-puhte: Tecrübesiz, acemi, toy (KT, 1118).

Tor: Kemal bulmamış, acemi, ham, toy (KT, 696).

Torlak: Genç, hârda, torca adam, acemi. Yeni, hergele. Hiç yoktan yorlak yeğdir (LO, 384).

Torlak: Genç ve hovarda acemi: Torlak adam (KT, 697).

5.2.12. Başına Buyrukluk/ Serserilik

Aylak: İşte olmayan, boş gezen (KT, 57).

Âvâre: 1. Serseri, mekânsız, sergeşte, sergerdan. 2. Boş gezen, işsiz, güçsüz, muattar: işinden âvâre olmak (KT, 53).

Delişmen: Delice tavırlı, tavır ve hareketinde laubali ve serbest olan: Delişmen bir adam (KT, 483).

Derbeder: Kapı kapı gezen, serseri (KT, 474).

Gezginci: Gezgin, sürtük, hercai (LO, 158).

İpsiz Sapsız: Ser ü bünü yok, serseri, mümsiki, nâ malum, melhulü'l-ahval (LO, 192).

Doğan, R.

İpsiz Sapsız: Her rabıtada beri, hiçbir kayıtla mulayyed olmayan, çapkın, külhanbeyi, serseri (KT, 186).

Külhanî: Serseri, külhan misafiri, hercai (LO, 260).

Serseri: Ötede beride gezen, başıboş, işi, gücü ve mekân ve memuriyet ya sanatı olmayıp nafîle dolaşan, derbeder, haylaz, âvâre: Serseri oldu, serseri geziyor (KT, 562).

Tulumbacı: Hayta, terbiyesiz (LO, 386).

5.2.13. Cahillik/ Bilgisizlik/ Görgüsüzlük

Açgözlü: Tamahkâr, doymaz, harîs (KT, 26).

Bilmez: Cahil, gabi, nankör, kâfir, nâkir, nadan, acemi. Kendini bilmez, nahvetli, ceri (LO, 55).

Bilmez: Bilmeyen, cahil, nadan (KT, 261).

Câhil: Bî-haber, nadan, bilmez, kör, cahil, ümmi (LO, 573).

Câhil: 1. Bilmeyen, bilmez, nadan, bî-haber. 2. Okumamış, ilimden mahrum, ümmi: Şu çocuğu okutup cahil bırakmayın. 3. Genç, tecrübesiz, acemî: O cahil bir çocuktur (KT, 369).

Cehûl: Pek cahil ve nadan (KT, 386).

Doymaz: Bir şeyle kanaat etmez, tama'kâr: Ne doymaz adamdır (KT, 709).

Echel: Ziyade cahil, kör cahil (LO, 596).

Echel: Daha veya pek cahil ve nadan. Echel-i nâs: halkın en cahili (KT, 66).

Efkârsız: Fikir ve reyi olmayan, akılsız (KT, 114).

Görgüsüz: Görgüsüz adam, toy, ümmi, gözü açılmamış (LO, 164).

Görgüsüz: Tecrübesiz, alışmamış, acemi, toy (KT, 923).

Hödük: Kaba, ahmak, gabi, köylü, ümmi, rüstai. Farsça hödük sapa kuduk (LO, 182).

Kaf Adam: Cahil (LO, 202).

Kof: Akıl ve ilmi olmayan, cahil, ahmak, ecvef: Pek kof adam (KT, 855).

Tama'-kâr: 1. Hırs ve tama' eden, açgözlü, doymaz: Tama'kâr adam. 2. Mal ve nakdi çok seven, bahil, haris (KT, 691).

Toraman: Genç, töremen ve türedi, serkeş, cahil, nadan (LO, 384).

Toraman: İri ve cahil serkeş genç, terbiye ve zarafetten nasipsiz, kaba genç irisi (KT, 696).

5.2.14. Beceriksizlik

Beceriksiz: Dirayetsiz, âdem-i kifayet, aciz (LO, 47).

Beceriksiz: Elinden iş gelmez, bir işe muvaffak olamaz, âciz (KT, 220).

Çolpa: Ayağı çolak, solunu atar olan çolak gibi bol paça, sümsük, sünepe, eli çolak, mıymıntı, namert, eli yakışksız, ayağı dolaşır, beceriksiz (LO, 102).

Kısrık: Tutuk, beceriksiz, miskin, âciz: Kısrık adam (KT, 873).

Meleme: Beceriksiz, çapaçul (LO, 276).

Meleme: Beceriksiz, çapaçul (KT, 1085).

Pısrık: Tutuk, miskin, beceriksiz (KT, 281).

5.2.15. Şımarıklık/Kendini Beğenmişlik

A'kal: Ziyade akıl sahibi, akıl, şeytan akıllı. Türkçede ukala adam (LO, 544).

Alınlı: Hayâsız, eri, küstah (KT, 50).

Bilgiç: Bilgi taslayan, âlimlik satan, âlim olmak iddiasında bulunan (KT, 261).

Burunlu: Kibirli, tümsek, berceste (LO, 70).

Fahûr: Çok öğünen kendi evsaf ve fezailiyle tefahür eden, mütekebbir, müteazzım (KT, 764).

Hod-pesend: Kendini beğenmiş (KT, 464).

Hoppa: Çocuk mizaçlı, delişmen, terbiyesiz, kararsız (LO, 181).

Kıvanç: Kendine güvenen, öğünen, tefahür eden, müftehir, mütekebbir (KT, 842).

Kibirli: Kibir ve azameti olan, fuzuli, mütekebbir, müteazzım: Kibirli adamlardan hoşlanmam (KT, 883).

Kurumlu: Kibirli, azametli, tavr u hâli ağır (KT, 851).

Müteazzım: Büyüklük satan, kibirli, azametli (KT, 988).

Mütekebbir: Kibirli, nahvetli (LO, 760).

Mütekebbir: Kibirli, azametli, ululuk satan, fuzul (KT, 990).

5.2.16. Meraklı Olma/ Şüphencilik

İşkilli: Vehm ve şüpheye tâbi ' vesveseli, müvesvis: İşkilli bir adamdır (KT, 100).

5.2.17. Telaşlı/ Aceleci/ Dikkatsiz Olma

Aceleci: Acele iş gören, sabırsız, içi dar, acul: Pek aceleci adamdır (KT, 720).

Acûl: Pek acele eden, içi dar, sabırsız, ivgin, ividi, şitaban (KT, 721).

Ârâmsız: Rahatsız, telaşlı (KT, 31).

Doğan, R.

Farfara: Hafif mizaçlı ve sebatsız, ağır ve şâyân-ı itimat olmayan, temkinsiz (KT, 759).

Sabırsız: Sabr ve tahammülü olmayan, acıya dayanamayan, çıdamsız, bekleyemeyen, acul, telaşlı (KT, 638).

5.2.18. Fakirlik/ Çaresizlik

Abalı: Aciz, fakir. “Vur abalıya.” (LO, 3)

Bîçâre: Âciz, yoksul, bahtsız, mefluk (LO, 567).

Bîçâre: Çaresiz, çaresi kalmamış, zavallı; derd-mend, miskin: Ne yapsın bî-çâre; bî-çâre bir adamdır; bî-çâre kaldım (KT, 258).

Cascavlak: Çır çıplak ve polospare giyen fakir (LO, 76).

Dermân-de: Çaresiz kalmış, âciz, acz ve fütur getirmiş, bî-çâre (KT, 476).

Dermansız: 1. Kuvvet ve takati olmayan, zayıf, bitkin. 2. Çaresiz, zaruri (KT, 476).

Efkar: Pek fakir (LO, 598).

Efkar: Daha veya pek fakir, yoksul (KT, 114).

Fakîr: 1. Yoksul, züğürt, malsız, servetsiz, parasız, fukara, muhtaç: Ganî ve fakir her kim olursa. 2. Bî-çâre, zavallı: Ne yapsın fakir! (KT, 778)

Fukarâ’: 1. Yoksul, fakir, muhtaç: kendisi pek fukaradır. 2. Bî-çâre, zavallı: Ne yapsın fukara adam! (KT, 777)

Geda: 1. Dilenci, sail. 2. Yoksul, fakir (KT, 890).

Hâcet-mend: İhtiyaç ve zarureti olan, muhtaç (KT, 420).

Kısrık: Miskin, mahcup, tutuk adam (LO, 236).

Kokoz: Züğürt, parasız, müflis (KT, 856).

Miskin: Hâlsiz, mariz, fakir, tembel, pıt pıt, mız mız (LO, 731).

Miskin: 1. Fakir, bî-çâre, zarurete duçar (KT, 1039).

Muhtaç: Yardıma bakar, hacetmend, yoksul, boynu eğri (LO, 736).

Müftekir: 1. Fakra mübtela, fakir, züğürt. 2. Muhtaç, bir şeye ihtiyacı olan (KT, 1068).

Sefil: Sefalet çeken, zaruret ve fakr u ihtiyaç içinde yaşayan: Sefil ve sergerden olmuş (KT, 569).

Tiril: Züğürt, kokuz, parasız (KT, 360).

Yoksul: Fakir, muhtaç, geda, mehcur (LO, 429).

Zavallı: Bî-çâre, miskin, âciz, iktidarsız (KT, 540).

Züğürt: Parasız, müflis (KT, 541).

Zülâl: Zelmeler, aciz, miskin, yoksul adamlar (LO, 891).

Zülâm: Züğürt, parasız (KT, 537).

5.2.19. İnatçılık

Anûd: İnatçı, anut, muannit (LO, 549).

Anûd: İnatçı, anûd (KT, 741).

Anûd: İnatçı, muannid, öngüllü, musırr: Bir şahs-ı anûd (KT, 741).

Çıfit: Yahudi, inatkâr, garazkâr (LO, 95).

Hırçın: Bed-huy, haşin, ters, hırçın (LO, 179).

İnadcı: Muhalefette ısrar eden, muannid: Pek inatçı adamdır (KT, 739).

Muannit: İnatçı, öngül, inad-kâr, lecüc, Dikbaş (LO, 732).

Mütecellid: İnatçı (LO, 758).

Öğü: Öngü, inat, lecâcet (KT, 229).

Öngül: İnatçı, muannit, musırr (KT, 179).

Serkeş: Başkaldıran, itaatsiz, muannid, muhalif: Serkeş adam (KT, 563).

5.2.20. Bezginlik/Bıkkınlık

Bezgîn: Bezmiş, bıkmış, usanmış, fütur getirmiş, meyus (KT, 230).

Bitkin: Bitmiş, mahv ü harap olmuş, hâl ve tâkâti kalmamış: O bitkindir (KT, 258).

Bî-zâr: Bıkmış, usanmış, fütur getirmiş (KT, 259).

Melûl: Usanmış, usanç getirmiş, bıkmış, bezmiş: Melûl bir adam (KT, 1085).

Sütûh: Yorgun, melûl, fütur getirmiş (KT, 567).

Tahammülsüz: Sabır ve tahammülü olmayan, tahammül edemeyen, dayanamayan (KT, 304).

Usanc: Bıkan, bezgin, melûl, fütur getiren (KT, 165).

5.2.21. İkiyüzlülük/ Çıkarcılık

Bî-vefa: Vefasız, sadakatsiz, dönek, sözünde durmaz (KT, 264).

Dönek: Sözünden döner, ahinde durmaz, sebatsız, mütelevvin: Pek dönek adamdır (KT, 497).

Dû-rû: İkiyüzlü, murâî (KT, 490).

Doğan, R.

Enteresocu: *Sade kendi menfaat ve istifadesini düşünen, menfaat-perest* (KT, 140).

Hain: *Hıyanet edici, bağı, din ve millet düşmanı, hune* (LO, 627).

Müdahin: *Sakala soğan doğrayıcı, yüze gülücü, yüze medheden* (LO, 744).

Mürâî: *Gösteriş için bir amel-i salihde bulunan, ikiyüzlü, riyakâr* (KT, 1020).

Riyâ-kâr: *İkiyüzlü, murâî, gösteriş için yalandan takva veya hulus gösteren* (KT, 531).

5.2.22. Endişeli/ Kaygılı/ Üzüntülü Olma

Âzûrde: *İncinmiş, azar görmüş* (KT, 35).

Dalgin: 1. *Dalmış, kendinden geçmiş, bî-hoş, mütağrak, medhuş.* 2. *Aklı başında olmayan, unutkan* (KT, 677).

Dalgin: *Müstağrak, mütefekkir, bî-hûş, nais* (LO, 108).

Derd-mend: *Dert ve kederi olan, zavallı, bî-çâre* (KT, 475).

Derd-nâk: *Dertli, kederli, mahzun, mükedder* (KT, 475).

Dertli: *Derdi ve kederi olan, mağmum, mahzun, mükedder* (KT, 475).

Dil-rîş: *Gönlü yaralı, mecrûhu 'l-kalp* (KT, 484).

Dil-sûhte: *Yüreği yanık* (KT, 484).

Dil-şikeste: *Gönlü kırık, kırgın* (KT, 484).

Dil-şikeste: *Gönlü kırık, kırgın* (LO, 591).

Dil-teng: *Sıkılmış, gücenmiş* (KT, 484).

Dil-teng: *Gönlü daralmış, mustarip, mağmum* (LO, 591).

Elem-zede: *Derd ve kedere musab, acı görmüş, mükedder, gam-dîde* (KT, 128).

Endiş-nâk: *Düşünen, düşüncesi olan, tasalı, mağmum, mükedder, şüphe ve vesvese eden, vesveseli* (KT, 143).

Endûh-gîn: *Tasalı, kaygılı, mükedder, mağmum* (KT, 143).

Endûh-nâk: *Tasalı, kaygılı, mükedder, mağmum* (KT, 143).

Gamîn: *Gamlı, kederli, mükedder, mağmum* (KT, 753).

Gamm-âbâd: *Hüzün ve kederi bol, tasalı* (KT, 753).

Gamm-âlûd: *Kedere bulaşmış, kederli, keder veren, hüzn-âver* (KT, 753).

Gamm-dîde: *Keder görmüş, bir dert ve kedere düçar olmuş, mağmum, mükedder* (KT, 753).

Gamm-hâr: *Keder eden, mükedder, gussa çeken* (KT, 753).

Gamm-nâk: Kederli, mükedder, mahzun, mağmum: Kendisini pek gamm-nâk gördüm (KT, 753).

Gamm-zede: Keder ve hüzn-e düçâr, mağmum, mükedder (KT, 753) .

Kasâvetli: Tasalı, mükedder, mağmum, gâileli (KT, 829).

Kaygılı: Mükterib, mükedder, mütefekkir, gam-nâk. Kaygı verici manasına faci, müellim, hazin (LO, 222).

Kaygulu: Mükedder, gam-nâk, mahzun, hüzn-engiz, müellim (KT, 810).

Kederli: Tasalı, mükedder, mağmum: Kendisi pek kederli idi (KT, 890).

Küsgün: Küsmüş, gücenmiş, dargın, muğberr, hâtır-mânde: Bana küskündür (KT, 829).

Mağmum: Gamlı, mükedder, tasalı, mahzun, hazin: Kendisini pek mağmum gördüm (KT, 1067).

Mahzun: Tasalı, kaygılı, mükedder, mağmum, der-nâk, hazin, nâil-i meram olmamaktan müteessif: Kendisini çok mahzun gördüm (KT, 1004).

Mihnet-keş: Eziyet çeken, gam ve kederle imrar-ı ömr eden (KT, 1008).

Mudcir: Sıkıntıda bulunan, sıkılmış, hüzn ve eleme duçar (KT, 1052).

Mükedder: Kederli mağmum, mahzun: Bu işten çok mükedder oldu (KT, 1079).

Tasalı: Mükedderi mağmum, müvellim, müteellim (LO, 370).

Tasalı: Kaygılı, mükedder, mağmum (KT, 294).

Üzgün: Zebûn, rencûr, üzülmüş, hasta (KT, 404).

5.2.23. Talihsizlik/ Şanssızlık/ Uğursuzluk

Bahtsız: Tâli 'siz, tâli 'i yaver ve müsâid olmayan (KT, 221).

Bed-baht: Tâli 'i kötü, tâli 'siz (KT, 222).

Belâ-keş: Mihnet ve meşakkat çeken, mihnet-keş (KT, 236).

Felek-zede: Sanki feleğin gadrine uğramış, bedbaht, bed-talih, musibet-dide (KT, 780).

Mendebur: Uğursuz, akbeh, müflis (LO, 277).

Müdbir: İdbara duçar, talihsiz, düşkün (KT, 1014).

Sakarlı: Mecaz: meşum, şeametli, uğursuz adam (KT, 632).

Şom: Uğursuz, şeametli, kabih, nahs (LO, 829).

Talihsiz: Bahtı nâ-müsâit, bahtsız, kısmetsiz, bedbaht (KT, 677).

Doğan, R.

Tîre-baht: Talihsiz (KT, 360).

Uğursuz: Bî-haber, şom, meşum, menhus (LO, 394).

5.2.24. Güçsüzlük

Âciz: Beceriksiz, iktidarsız, eli ermez, gücü yetmez, aciz gösteren, hakir (LO, 540).

Çöngül: Zayıf, güçsüz (LO, 104).

Güçsüz: Kuvvetsiz, za'f, gevşek, dermansız (KT, 919).

Tinyoloz: Miskin, sümsük, çelimsiz (KT, 361).

5.2.25. Müsriflik

Dağıtıcı: Müsrif, mübezzir, mal kıymeti bilmez, sefih (LO, 107).

Müsrif: İsrâf eden, beyhude yere malını sarf ve imha eden (KT, 1037).

Mütlif: İtlaf ve israf eden, mühlik (KT, 991).

5.2.26. Merhametsizlik/İntikamcılık

Cefâ-kâr: İşî cevri ü cefa etmekten ibaret olan, cevri ü cefa eden: Ey yâr-i cefâ-kâr (KT, 376).

Dil-âzâr: Zalim (LO, 590).

Gaddar: 1. Gadr ve sitem eden merhametsiz, cefakâr. 2. Vefasız, emniyeti sû-i istimâl eden, hâin (KT, 747).

İnsafsız: Haksızlık etmekte tarik-i itidalden ayrılan, vicdansız, tama'kâr ve merhametsiz: Ne insafsız adamdır! (KT, 145).

İnsaniyetsiz: İnsana yakışır evsâf- fezâilden mahrum yalnız menafini düşünüp insaniyet hissiyle bir şeyi yapamayan, mürüvvetsiz, iyiliği dokunmaz: Çok insaniyetsiz adamdır (KT, 144).

İntikamcı: İntikam almaya meyyal, intikam bırakmaz, zü'l-intikam (KT, 140).

Kıyıcı: Kıyan, esirgemeyen, merhametsiz, gaddar: Pek kıyıcı adamdır (KT, 876).

Kindar: 1. Gizli adavet peyda eden, buğz ve nefsanîyyet besleyen, garaz-kâr: Pek kindar adamdır. 2. Harîs-i intikam (KT, 947).

Kîne-hâh: İntikam almak isteyen, ahz-ı sâr harîsi (KT, 947).

Kîne-ver: Gizli adavet besleyen, garaz-kâr, kindar (KT, 947).

Merhametsiz: Acımayan, rahmı olmayan, katı yürekli (KT, 1022).

Pek Yürekli: Merhametsiz, kalb-i kasî (LO, 433).

Saht-dil: Katı yürekli (KT, 558).

Şefkatsiz: Muhabbet ve merhameti olmayan: Şefkatsiz valide (KT, 611).

Taş Yürekli: Bî-rahm, bî-aman, bî-mürüvvet (LO, 433).

Yüreksiz: Bed-zehre, ödle, korkak (LO, 434).

Zâlim: Haksızlık ve zulmeden, haksız, gaddar, kıyıcı, merhametsiz, sitem-kâr: Zâlim adam, zâlim felek (KT, 712).

Zalûm: Ziyade zulum ve haksızlık eden, pek cefakâr ve gaddar, mübalağa ile sitem-kâr (KT, 713).

5.2.27. Unutkanlık

Unutgan: Çok unutan, unutucu: Unutgan adamdır. Unutgan tabiatı vardır (KT, 180).

Unuducu: Çok unutan, unutgan (KT, 180).

5.2.28. Kıskançlık

Bed-endîş: Kötülük düşünen, herkesin kötülüğünü düşünen ve arzu eden, bed-hâh (KT, 222).

Bed-gümân: Fenalık düşünen, herkesin fenalığında bulunan, bed-hâh, her işte bir fenalık gören, müvesvis (KT, 223).

Bed-hâh: Herkesin kötülüğünü isteyen, kimsenin iyiliğini arzu etmeyen, garaz-kâr (KT, 222).

Gıybetcî: Arkadan herkesin aleyhinde söz söyleyen, çekiştiren, fassal, zemmam (KT, 755).

Haris: Hırslı, tamahkâr, çok düşkün, talip (LO, 632).

Haset: Açgözlü, kıskanç (LO, 634).

Hasetçi: Haset eden, kıskanan, hasûd (LO, 634).

Hâsid: Haset edici, hasut, kıskanıcı, rakip, göz koyucu (LO, 634).

Hasut: Kıskanç, geda-çeşm, ziyade hassaslar (LO, 634).

Hasut: Hasetçi, kıskanç (KT, 431).

Kıskanç: Gayret, rekabet, vasfında gayur, hamiyetli, hasut (LO, 236).

Kıskanç: 1. Kıskanan, kendi sevdiğine veya ailesine başkasının bakıp yanaştığını çekemeyen, gayretli, gayur: pek kıskanç adamdır. 2. Haset eden: Bu çocuk ne kadar kıskanç! (KT, 831)

5.2.29. Pişmanlık

İldim: Nâdim, pişman (KT, 195).

Pişman: Pişman, nadim, Türkçede ildim (LO, 317).

5.2.30. Fitnecilik/ Arabozanlık

Ayb-cû: Herkesin ayıbını arayan, noksanını ve lekesini meydana çıkarmak isteyen zemmam (KT, 743).

Ayb-gû: Herkesin ayıp ve nâkisalarını söyleyen fassal (KT, 743).

Bed-gû: Herkes hakkında kötü söz söyleyen, fisal, zemmam (KT, 223).

Bühhtancı: Asılsız yere birine bir şey isnat eden, iftiracı, müfteri (KT, 256).

Fesad-âmîz: Fesat düşüren, karıştıran, nifak veren (KT, 773).

Fesadçı: Fesat karıştıran, karıştırıcı, nifakçı, münafik, iş bozan (KT, 773).

Fesad-engîz: Fesat koparan, nifak ve mefsedeti mucip (KT, 773).

Fitleyici: Fit veren, ifsad eden, siayet eden (KT, 784).

Fitne-âmîz: Fesat karıştıran, fesatçı (KT, 763).

Fitne-cû: Fesat arayan, iş karıştırmaya vesile arayan (KT, 763).

Fitne-engîz: Fesat koparıcı, fesad-ı mucib (KT, 763).

Karıştıracı: Fesat ve nifak koyan, ortalığı birbirine katan, müfsid, münafik (KT, 792).

Müfettin: Gözü açık, fitne-kâr (LO, 745).

Müfsit: Bozucu, ifsat edici, münafik, fesat çıkarıcı (LO, 746).

Müfteri: İftira edici, bühhtan eden, kara süren, şer atan (LO, 746).

5.3. Her İki Cinsiyet İçin Kullanıldığı Düşünülen Dış Görünüşe Yönelik Niteleyiciler

Ahraz: Gözleri dar, dilsiz (LO, 543).

Ahtal: Sarkık kulaklı (LO, 544).

Ahtam: Burnu kesik (LO, 544).

Ahvel: Havl illeti olan, gözü şaş, ahveliyeti olan, şehla. Türkçede tatlı bakışlı (LO, 544).

Ahza: Boynu çökük (LO, 544).

Aksak: Anadan doğma topal (LO, 12).

Aksak: Topal, a'rec, leng (KT, 43). (Bu tabir topaldan daha umumi, daha eski ve daha esastır.)

Alınlı: Alnı enli, vasi, nasiyeli. (KT, 50).

Al yanak: Yanağı kırmızı (KT, 46).

Âmâ: Gözleri umy illetinden alil, darir, cahil, nadan (LO, 547).

Âmâ: Kör, nâbînâ, gözü görmez, zarir (KT, 739).

A'rec: Anadan doğma aksak, ahzef, arec illetine müptela (LO, 550).

A'rec: Topal, aksak, lenk (KT, 723).

A'ver: Tek gözlü, bir gözünden kör, yek-çeşm, sukûr (KT, 54).

Bacaklı: Boylu, yüksek, uzun (KT, 204).

Bacaksız: Bacakları ve boyu kısa, boysuz (KT, 204).

Bâdâmî: Badem şeklinde: Bâdâmî göz (KT, 205).

Bî-zebân: Dilsiz, lisansız, ebkem (KT, 259).

Bodur: Pek kısa boylu, boysuz, alçak ve kalınca boylu: Bodur adam, bodur ağaç (KT, 241).

Boylu Poslu: Bülend-kad, tavilü'l-kame (LO,62).

Burnaz: Büyük ve münkâri 'ş-şekl burnu olan adam (KT, 244).

Câhız: Patlak gözlü (LO, 573).

Cılız: Zayıf, narin, çelimsiz, kuvvetsiz (KT, 386).

Çelimli: Cüsseli, endamlı (LO, 93).

Çelimli: Cüsseli, endamlı (KT, 405).

Çelimsiz: Arık (LO, 93).

Çelimsiz: Endamsız, zayıf, arık, ufak tefek yapılı (KT, 405).

Çipil: Gözleri çapaklı çipil adam (KT, 398).

Çirkin: Güzelin zıddı, kabîh, zişt: Çirkin adam, çirkin kız, çirkin yüzlü (KT, 401).

Çolak: 1. Bir kolu sakat veya eksik olan, eşel, eczem: Çolak adam. 2. Sakat, bozulmuş, çarpılmış: Çolak kol, el (KT, 411).

Çolpa: 1. Bir ayağı sakat olan: Çolpa adam. 2. Yürürken önce sol ayağını atan, ayak itibariyle solak: Çolpa adam, at (KT, 411).

Çotur: Yassı burunlu (KT, 408).

Darîr: Kör, a'ma, gözleri alil (LO, 586).

Darîr: Anadan doğma kör, tabîi a'ma (KT, 665).

Dilsiz: Ebkem, lal, bî-zebân, masumi mazlum, ağzı dili yok, sakit, halim (LO, 117).

Dilsiz: 1. Lakırtı söyleyemeyen, ebkem, lâl: Dilsiz bir dilenci; sağır ve dilsiz mektebi. 2. Sükûtî, sâkit, ses çıkarmaz, halîm: Dilsiz bir çocuk (KT, 504).

Doğan, R.

Ditrekt: *Eli veya bütün aza-yı bedeni titrer olan, sarsak, mürtaîş (KT, 500).*

Düşüt: *Sakat, alil, el ve ayak gibi bir uzvu kusurlu (KT, 493).*

Ebkem: *Dilsiz, ebem, ahraz (KT, 60).*

Efgâr: *Yağırlı, mecruh, kötürüm (LO, 598).*

Eflec: *Dişleri seyrek (LO, 598).*

Eftah: *Alın üstü büyük ve yassı (LO, 598).*

Eftas: *Burnu yassı ve büyük (LO, 598).*

Eftem: *Ön dişi kırık (LO, 598).*

Endamlı: *Boylu poslu, tenasüplü, güzel biçimli (LO, 603).*

Endamsız: *Bed-eda, yampiri adam (LO, 603).*

Entârili: *Entâri giyen: entârili bir adam geldi (KT, 139).*

Epsem: *Dilsiz gibi sus olan, samit, sakın, esamm, mebus, mahbut. Sakit, sus, uslu (LO, 604).*

Epsem: *Dilsiz, ebkem, sükût eden, sakit, sessiz (KT, 61).*

Eşhel: *Ela gözlü (LO, 607).*

Eşhel: *Şehla, ela, koyu mavi, şehla gözlü (KT, 100).*

Fan Fan: *İhtiyarlıktan dişleri dökülüp sözü anlaşılmaz: Fan fan bir ihtiyar (KT, 760).*

Ferbe: *Şişman, tüvânâ, müleham, semiz (LO, 614).*

Genç: *Civan, şâb, taze, körpe yavru, fidan, nev-nihal, genç irisi, gürbüz, genç adam (LO, 156).*

Görmez: *Görmeyen, nâ-bîna, kör: Görmez, gözü görmez bir ihtiyar (KT, 924).*

Gözlüklü: *Gözlük takan, gözündeki gözlük bulunan: Tek gözlüklü bir genç (KT, 927).*

Gürbüz: *Cerbeze halen serpişmiş bir natüvana, yaşından ziyade gösterişli, genç irisi, cilasun, eşbeh (LO, 169).*

Güzel: *Göze iyi görünen, şekil ve sureti câlib-i takdir ve mahabbet olan, hasen, cemil, melih, hûb, ziba: Güzel adam, güzel kız, güzel at, güzel ev (KT, 927).*

Kanbel: *Bükülmüş bilek kamburu, kürz. Arapçada fenir, geçkin yaşlı demektir (LO, 207).*

Kanbur: *Arkası çıkık, tümsek, ahdeb: Kanbur adam. Çok yazı yazmaktan kanbur olmuş (KT, 806).*

Kec-dimağ: *Çarpık burunlu (LO, 691).*

Kekeme: Keke (KT, 906).

Kemikli: İri cüsseli, kavi bedenli (LO, 227).

Kemiksiz: Cılız, ufak tefek (LO, 227).

Ker: Sağır, esamm (KT, 891).

Kör: A'ma, itinasız, idraksiz, battal, gafil, karanlık kesmez alet, künd, gayri müteyakkız (LO, 249).

Kör: 1. Gözü görmez, a'mâ, nâ-bînâ: Kör adam. 2. Görmez, sakat: Gözü kör, bir gözü kör oldu (KT, 921).

Kötürüm: Mefluc, oturak manasına sakat (LO, 251).

Lâl: Dilsiz, ebkem (LO, 701).

Lâl: Dilsiz, ebkem (KT, 957).

Lenduha: Pek büyük ve acîb cüsseli, pek iri, kocaman, dev gibi: Lenduha bir karı (KT, 961).

Leng: Aksak, a'rec, topal. Timurleng(LO, 703).

Leng: Topal, aksak, a'rec: Timurleng (KT, 961).

Meşîb: Kır saçlı, yaşlılık, başı ağarmış (LO, 725).

Mûmiyân: İnce belli, kıl gibi ince bel (LO, 738).

Nâ-bînâ: Gözü görmez, a'mâ, darir (KT, 1118).

Pelte: Dili ısırarak söyler gibi ra'yu lam ve sin'i se gibi telaffuz ederek söyleyen, bu suretle lüknet-i lisanı olan: o adam peltektir; dili peltektir (KT, 282).

Pepe: Lüknet-i lisanı olan, tutuk, nutula. Hurufu çiğneyen ve dili basık olan, peltek tetiği, tete, ra harfini okuyamayan dığdığı ağır lükneli, kekeme, pepeği (LO, 313).

Pepe: Dili tutuk, kelimeleri söyleyemeyip ilk harflerini tekerrür eden, lüknet-i lisanı olan (KT, 274).

Sallabaş: Bilâ-ihiyar başı sallanan adam (KT, 633).

Sarışın: Sarı gök, ela gözlü, asfar adamın güzelcesi (LO, 329).

Semc: Çirkin yüzöl, semace, hemec, çirkin huylu (LO, 808).

Servi Boylu: Uzun, yakışıklı boy (LO, 340).

Solak: Sol elini kullanan, sol eliyle iş gören, yesari (KT, 656).

Sümüklü: Burnunda sümük bulunan, sümüğü akan (KT, 587).

Şaşı: Şaşmış gibi gözleri şehla bakan, ahvel, tatlı bakışlı (LO, 361).

Doğan, R.

Şaşı: Doğru bakmayıp bir veya iki gözü eğri bakan, bir şeye bakarken başka tarafa bakar gibi görünen (adam veya göz), ahvel: Şaşı adam, şaşı göz, şaşı bakışlı (KT, 598).

Şehla: Tatlı şaşı, koyungözlü, eşhel adam (LO, 825).

Şişko: Şişman, mülahhah adam (KT, 621).

Şişman: Galizi şişko, etine dolu semiz, semin adam. Mülahham, cesim, cüsseli, lahim (LO, 364).

Tıknaz: Toplu ve mülahhamca: Tıknaz adam (KT, 710).

Tinyoloz: Miskin, sümsük, çelimsiz, kılıksız (LO, 381).

Titiği: Söylerken 'te' harfini dilinde tekrar eden pepe, bu suretle lükneti olan (KT, 299).

Topaç Adam: Kısa, şişman, sakil, tombalak (LO, 383).

Topal: Küp, top, aksaki arec, efrel, lenk (LO, 383).

Topal: 1. Bir ayağı sakat, yani diğerinden kısa veya malul aksak: topal adam, topal at. 2. Ayakları hükmünde olan kaidelerinden biri kırık: topal sandalye, masa. 3. Sakat, malul, kusurlu: kör topal (KT, 692).

Topalak: Tasalak gibi toparlak adam (LO, 383).

Topalak: Yuvarlak, müdevver, gülle şeklinde: Topalak adam (KT, 692).

Toparlak: Yuvarlak, gülle şeklinde eni boyu bir: Toparlak adam; tostoparlak bir çocuk (KT, 692).

Toptopuz: Kısa boylu ve tıknaz, topaç adam (KT, 693).

Tumbadiz: Şişman ve biçimsiz, kısa ve şişman: tumbadiz bir adam (KT, 707).

Tünd-ru: Yüzü katı, sert çehreli (KT, 348).

Türş: Ekşi yüzlü (KT, 313).

Ufak Tefek: Çelimsiz adam (LO, 394).

Ufak Tefek: Küçük cüsseli, çelimsiz: Ufak tefek bir adam (KT, 168).

Yaşlı: Muammer, müsin, pir, yaşını almış, salhurde, yaşını başını almış (LO, 417).

5.4. Her İki Cinsiyet İçin Kullanılan Diğer Niteleyiciler

Acul: Aceleci, ivedi (LO, 540).

Amel-mande: İşten kalmış, iş göremez, battal, muattal, ihtiyarlıktan veya bir sakatlıktan artık hiçbir iş göremez hâle gelmiş adam: Amel-i mande bir ihtiyar. Amel-mandelere mahsus bir hayrathane (KT, 738).

Bîve: Dul (KT, 264).

Boynuzlu: Arazi, lekeli, kurnaz (LO, 63).

Bunak: Bunamış, matuh, metlûh, fertût, mağşuş (LO, 69).

Bunak: Bunamış, ateh getirmiş, matuh, fetuh: Bunak ihtiyar (KT, 249).

Cadalos: Ağız kalabalığıyla herkesi ilzam edip nahak yere hak kazanan, şarlatan: Pek cadalos adam; cadaloz karı (KT, 365).

Çâlâk: Eline ve ayağına çabuk, hafif: Cüst ü çâlâk bir genç (KT, 395).

Dedikoducu: Dedikoduyu sever, nemmam, sühan-çin (KT, 500).

Densiz: 1. Âdi, itibarsız. 2. Dargınlık gösteren, tabiatsız (KT, 482).

Duygusuz: Bî-haber, bî-idrak, evzen (LO, 126).

Eli bayraklı: Aleni, meşhur edepsiz (KT, 125).

Ergen: İrgen, yetismekte, azap, bazen bekâr manasına mücerret. Ergen damada dul arusek eski Türkler âdeti üzere hediyesi (LO, 136).

Fertût: Kocamış, karımış, hermden bunamış, buruşmuş (LO, 615).

Fursat-cû: Fırsat arayan, fırsat bekleyen (KT, 769).

Fursat-yâb: Fırsat bulan, eline fırsat geçen (KT, 769).

Gönülsüz: Şevksiz, isteksiz, vasfında mütevazı (LO, 163).

Harf-gîr: Her işte ayıp arayan, ayıpçı, muarız, itirazcı (KT, 428).

Hımhım: Burundan söyleyen, burnu sakat olmakla sesi hımhım eder gibi çıkan (KT, 462).

İltifatçı: Çok iltifat eden, herkesin hatrını tatyib ederek lütufla muamele eden, mültefit, iltifatkâr: Çok iltifatçı bir zâttır (KT, 126).

İltifatkâr: İltifatçı, mültefit (KT, 126).

Kısır: Doğurmaz, çocuğu olmaz, akîm: Kısır adam, kadın (KT, 874).

Kocacık: İhtiyarcık (LO, 241).

Müsinn: Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar (KT, 1040).

Oruçlu: Oruç tutan, saim, rûse-dâr (KT, 161).

Oruçsuz: Oruç tutmayan, saim olmayan (KT, 161).

Pıt Pıt: Mızımız, mıymıntı (LO, 315).

Suçlu Adam: Kıvrak yosma (KT, 654).

Doğan, R.

Sühan-çîn: Bir yerden söz toplayıp diğer mahalle nakleden, nemmam, dedikoducu (KT, 558).

Sünepe: Miskin, mıymıntı, üstü başı pis, murdar (KT, 587).

Şansız: 1. Şöhretsiz, namsız, meçhul. 2. Çalımsız, gösterişsiz: Pek şansız adam (KT, 600).

Titrek: Mürteiş adam, eli titrek (LO, 381).

6. Çocuklar İçin Kullanılan Niteleyiciler

Afacan: Afet-i can, haşarı, yaramaz, câris (LO, 7).

Afacan: Pek yaramaz ve tek durmaz çocuk (KT, 42).

Apalak: İri ve tombul küçük çocuk (KT, 24).

Bala: Yavru, palaz (LO, 37).

Bala: Yavru, peççe, çocuk (KT, 215).

Bebek: Küçük çocuk, küçücük şey (LO, 46).

Beççe: Yavru, şakirt (LO, 561).

Bücür: Bodur, ufak tefek (LO, 71).

Çocuk: Ash cüçük. Körpe yavru, sabi, ügümlü olan, hoppa mizaç (LO, 101).

Çoluk: Mütebaatdan. Çoluk çocuk etfâl ü sıgar, evlâd ü ıyal. Hane halkı. Çoluk çocuk hane halkı, aile (LO, 102).

Dadı Çocuğu: Açgözlü, arsız tıfil (LO, 107).

Dayak Yoksulu: Terbiyeye muhtaç, yaramaz çocuk (LO, 111).

Dınkabak: Başı açık çocuk (LO, 116).

Etfâl: Tıfillar, çocuklar (LO, 608).

Evlât: Veledler, çoluk çocuk (LO, 608).

Ferzend: Oğul, velet (LO, 615).

Fidan: Evlat hakkında temeddüh için körpe fidan, nev-nihal, necl (LO, 147).

Gübel: Kapil, bacaksız veled (LO, 167).

Küçükler: Çocuklar “Küçüğüne inanma karı sözüne aldanma.” (LO, 259).

Mahalle çapkını: Mahallesini alt üst eden yaramaz çocuk, külhanbeyi (KT, 1027).

Nâ-halef: Hayırsız evlat (LO, 766).

Necl: Yavru, beççe, oğul, ferzend (LO, 770).

Pombul: *Semiz ve tombalak çocuk* (KT, 286).

Şımarık: *Yüz bulup azmış, şıarmış: Şımarık çocuk* (KT, 614).

Tatlı Bela: *Evlat* (LO, 372).

Tıfil: *Çocuk, uşak, yavru* (LO, 862).

Tıfl-ı Gûyâ: *Dillenmiş çocuk* (LO, 862).

Tombalak: *Yuvarlak, şişman, tombul: Tombalak bir çocuk* (KT, 707).

Uşak: *Ufak, sagir, çocuk, tıfil, hizmetçi* (LO, 397).

Veled: *Oğul, puser, yavru beççe* (LO, 874).

Velîd: *Çocuk, yavru* (LO, 875).

6. Akraba Bağlarına Yönelik Niteleyiciler

6.1. Kadınlar İçin Kullanılan Niteleyiciler

Abla: *Yaşlıca büyük ve kıdemli muhteşem kadın, büyük hemşire, bibi, bacı, cariye. Kayış lisanında zevce manasına. Türkîde apa, apu. Kadim Türkîde opa, apa, apu denirdi* (LO, 4).

Abla: *Büyük hemşire (ağabeyin müennesi hükmündedir. Anadolu'da bacı ve şark Türkçesinde aba derler.)* (KT, 23)

Amme: *Hala* (LO, 548).

Ana: *Valide, mader, nine, etfal tabiri anne. Ana baba valideyn, büyükler. Büyük ana cedde, kadın nine. Kaynana kayınvalide. Sütana valide-i rızâ'î hâzına, murzı'a. Üvey ana rabbe* (LO, 17).

Ana: *Doğurduğu emsali efradına nisbetle dişi insan veya hayvan, valide, mader, ümm, nine* (KT, 45).

Anne: *(Çocuk lisanında ve İstanbul şivesinde) Ana, valide, nine* (KT, 53).

Bacı: *Büyük hemşire, abla, dâder, ebe. Kayış lisanında zevceye ima, abla gibi eski büyük kadın* (LO, 33).

Baldız: *Zevcenin hemşiresi* (KT, 215).

Baldız: *Zevcenin hemşiresi* (LO, 38).

Bibi: *Hatun, kadın. Halen Anadolu'da hala, teyzeye denir* (LO, 567).

Bula: *Amca zevcesi, yenge* (LO, 67).

Çiçe: *Türkçede hala* (LO, 98).

Elti: *İlti, zevç biraderinin haremi ki sair haneden iletilme* (LO, 134).

Doğan, R.

Gelin: Arus, evlat zevcesi (LO, 154).

Görümce: Zevc hemşiresi, sonradan görülmüş hemşire, hanne (LO, 164).

Hala: Peder hemşiresi, halazâde (LO, 628).

İlti: İki kardeş zevcelerinin her birine nispetle diğeri, bir kadının kayının zevcesi (KT, 195).

Kayınvalide: Üvey valide (LO, 222).

Mader: Valide (LO, 708).

Teyze: Valide hemşiresi. Arapçada hala derler. Türkçede togay dayı, togazede teyze demek (LO, 378).

Yenge: Yonca giden, sağdıç kadın, kenne. Birader, amca, dayı ve büyük hısımlar zevcesi (LO, 422).

6.2. Erkekler İçin Kullanılan Niteleyiciler

Abaka: Emmi, amca (KT, 22).

Ağa: Ağmış, büyük, seyyit, as, hanenin, her yerin büyüğü, baba kardeşinin büyüğü, amca, koca, şevher. Büyük kardeş için bazı yerlerde akaş ve aka derler (LO, 7).

Amu: Baba kardeşi, amca, amcazade, amu oğlu (LO, 17).

Amûca: Amca (KT, 738).

Ata: Baba, valid, peder, ihtiyar, aziz, babalık, muhterem (LO, 26).

Ata: 1. Valid, peder. 2. Yaşlı ve muhterem adam (KT, 729).

Baba: Eb, valid, peder, cet, pir, muvakkar, hürmetli, koca şey. **Baba adam** ihtiyar, muvakkar, pir, cihân-dîde, pişkin. **Ahu baba, ağa baba** pek ihtiyar, en büyük, kocamış (LO, 33).

Babalık: Makam-ı peder, ahiret babası, üvey baba, kayın peder (LO, 33).

Bacanak: Galat-ı bâ-cenah. İki kız kardeş zevçleri, selûf. Bacanak ve becenek bir kadim Türk aşiretidir (LO, 33).

Dayı: Türkîde tagay, valide biraderi. Ağa gibi unvanı. Ocak dayısı. Kabadayı, dayısı dümende (LO, 111).

Dede: Büyük baba, cet. Tarik babası dedeler. Dâdek (LO, 112).

Enişte: İnışte, küçün kardeşlik adam ki hemşire zevci (LO, 135).

Kayınata: Kayınpeder, zevceynden beherine nispetle diğerinin babası (KT, 811).

6.3. Her İki Cinsiyet İçin Kullanılanlar

Ammi-zâde: Amcaoğlu, amcakızı (KT, 738).

Esi: Büyük kardeş, ağa (LO, 138).

İni: Küçük kardeş (LO, 191).

SONUÇ

Lehce-i Osmanî ve *Kâmûs-ı Türkî*'de tespit edilen veriler gözden geçirildiğinde insanlar için kullanılan niteleyiciler arasında en az kelimenin kadınlara yönelik olumlu niteleyicilerde olduğu görülmektedir. Kadınlar ele alındığında onların dış görünüşleri ve bunun yanı sıra olumsuz özellikleri toplum tarafından diğer konu başlıklarına göre daha çok sayıda kelime kullanıldığı gözlemlenmiştir. Erkekler için kullanılan niteleyiciler ise kadınlar için kullanılan ifadelerden daha fazladır. Bu yüzden toplum yapısının bir nevi bakış açısını gösteren kültürü ifade etmek amacı ile eril bir üstünlük olduğu kanısına varılabilir. Kadınların Osmanlı toplumunda henüz sosyal hayatta belirli roller dışında aktif bulunamayışı ve inanç gereği iç tecessüsten yoksun bir edebiyata konu olurken ruhsal durumlarından, çok farklı şekilde ele alınmalarından ve nitelendirme açısından şahsiyetlerine yönelik olumlu özelliğin çok fazla olmadığı görülmektedir.

Kategoriler arasında nitelemelerin en çok bulunduğu yer, her iki cinsiyet için kullanılanlar ve bu başlığın altında bulunan olumlu-olumsuz sıfatlardır. Buradan yola çıkılarak her toplumda olduğu gibi cinsiyet ayırımına çok fazla gidilmeden insanların şahsî ve ruhî özelliklerini bir çatı altında toplama amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Yine her iki cinsiyet için kullanılan fizikî yapıları ve bedensel yetersizlikleri ortak olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra cinsiyet dağılımına göre akrabalık bağlarında her iki sözlükte de benzer niteleyiciler yer almaktadır. Çocuklar için kullanılan niteleyiciler daha çok genel yargılar olmasına rağmen toplumun sosyo-kültürel yaşamını yansıtmışından dolayı önem arz etmektedir.

Kısaltmalar

Hızl: Hazırlayan

KT: Kâmûs-ı Türkî

LO: Lehce-i Osmanî

TDK: Türk Dil Kurumu

Kaynakça

AKSAN, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan (1998). "Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük", *Kebikeç*, Sayı 6, s. 115-118.

- ALKAN, Hanife (2013). “Dîvânü Lugâtî’t-Türk’te İnsanlar İçin Kullanılan Niteleyiciler” *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer, s. 561-577.
- ÇERİ, Bahriye (1998). “XIX. Yüzyıldan Osmanlıca Bir Sözlük Lehce-i Osmanî”, *Kebikeç*, Sayı 6, s. 169-174.
- ÇİÇEK, Ali (2009). “Sözlük Bilimi Açısından Kâmûs-ı Türkî Üzerine Bir İnceleme”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 11-2, s. 183-193
- ERGİN, Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Ahmet (2012). “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *Jass*, Volume/Issue 5/5, s. 129-148.
- KAPLAN, Mehmet (1995). “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay, İstanbul, s. 99-112.
- MUHAMMETHACI, Kamburnisa (2001). “Efsane ve Rivayetlerde Tasvir Edilen Kadın Tipleri Üzerine”, *Türk Dünyası-Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 12, s. 713-721.
- ÖZDEN, Muharrem (2018). “Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan İnsan Niteleyicilerinin Anadolu Ağzlarındaki Yansımaları Üzerine”, *Turkish Studies*, Ankara, Volume 13/28, s. 785-848.
- ÖZDEN, Muharrem (2017). “İnsanlar İçin Kullanılan Niteleyiciler Bakımından Trakya Ağzlarına Genel Bir Bakış”, *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 9, s. 245-292.
- PAŞA, Ahmet Vefik (2000). *Lehce-i Osmanî*, (Hzl. Recep Toparlı), TDK Yay, Ankara.
- SAMİ, Şemseddin (2018). *Kâmûs-ı Türkî*, (Latin Harfleriyle, Hzl. Raşit Gündoğdu-Niyazi Adıgüzel-Ebul Faruk Önal), İdeal Kültür Yay, İstanbul.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2004). “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sami’nin Kâmûs-ı Türkî’si”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 44-2, s. 185-202.
- YILDIZ, Hüseyin (2004). “Ahmet Vefik Paşa’nın Lehce-i Osmanî’si ve Batı Kaynaklı Kelimeler”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı 634, s. 439-446.

Extended Abstract

Civilization, which has been a constant development and change throughout the history of the world, has come to this day by male and female figures. This situation has also taken place in Turkish culture and has been one of the main factors of the social developments and the sharing of tasks in daily life in various proportions. In the language as the creator and the transponder of culture, various qualifiers have started to be formed and used around the human concept in time. Although qualifiers actually reveal the characteristics of the assets, they contain signs to help determine the location, location, and perception of the entity, which is defined in the community. When the history of civilization is taken into consideration, it is seen that this history is formed as a result of the struggle between men and women. It is known that the Turkish states, which have been established throughout history, are as effective as men and women even in the management level. However, there have been some changes in the roles of women due to the influence of different cultural circles and geographies. After the established life, especially in the area of Islamic culture, the woman lost her characteristic of warrior and gradually became more passive in society. With the influence of Western civilization, women's rights were advocated in literature, then in society, and women advanced in front of men in every sense and had equal rights with men.

Words are the smallest or most meaningful units of language. Words are the most basic building blocks in human perception and systematizing their thoughts. Therefore, studies on language have been carried out with this concept. The words that form the basis of the vocabulary exist on the basis of dictionary studies because they convey the structure of a culture and show a social perspective. In this context, the qualifiers used in women, men, children and both sexes were tried to be defined in the dictionaries around the culture of that society.

In this study, two dictionaries, which we think have an important place in Ottoman lexicography, were scanned in order to determine the qualifiers used about people. The first dictionary is the work of Ahmet Vefik Pasha, called *Lehce-i Osmânî*. *Lehce-i Osmânî* is a dictionary which has the feature of being the pioneer of the dictionaries which will be prepared in this way after the Turkish words. Another important feature of *Lehce-i Osmânî* is that it includes idioms and proverbs. According to the second edition of the work in 1890, it was transferred to Latin letters by Recep Toparlı and then sorted according to the Turkish alphabet. In the study, which was arranged in two parts in accordance with the original of the work, by adding the word indexes according to the Arabic alphabet related to that section, the dictionary was put into a more useful form. The second dictionary we searched is Şemseddin Sami's *Kâmûs-ı Türkî*. *Kâmûs-ı Türkî* is a dictionary from Turkish to Turkish. Şemseddin Sami, regardless of the origin of the word used in the spoken language of Turkish, Arabic,

Persian, or western languages, regardless of whether the Turkish language was accepted. However, while explaining the words, he gave information about the language in Turkish.

In addition, the words identified from both dictionaries in the article are classified primarily under the four headings as gender discrimination, qualifiers used for both sexes, children and relatives. Each of these four main headings is alphabetically classified in the form of good-bad, positive-negative, internal appearance-external appearance with different qualities. As the determined words are for people, it is easier to make inferences about the culture of Turkish society, the perspective of gender, social life, politics, economy and literature.

We can list the basic headings in the study as follows:

1. Qualifiers Used for Women
2. Positive Qualifiers for Women's Character
3. Negative Qualifiers for Women's Character
4. Qualifications for Women's External Appearance
5. Qualifiers Used for Men
6. Positive Qualifiers for the Character of Men
7. Negative Qualifiers for the Character of Men
8. The Qualifiers for Men's External Appearance
9. Qualifications of Physical Disabilities of Men
10. Qualifiers Used for Both Sexes
11. External Appearance Qualifiers Considered for Both Sexes
12. Qualifiers Used for Children
13. Qualifiers for Relatives